GOES, C.L.M. VAN DER.

JAVA: SCHETSEN EN OMTREK-
KEN UIT DE PORTEFEUILLE

OXI:-
325

294.500

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXI : -
225

PERPUSTAKAAN NASIONAL R.I.
Tanggal : 23-7-2010
Nomor Induk : 10859/PM-Museum/10
BIB - ID : 9257560
ITEM - ID : 21212481
Asal : Museum Pusat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXI 22
225

JAVA.

SCHETSEN EN OMTREKKEN

UIT

DE PORTEFEUILLE

VAN

C. L. M. VAN DER GOES.

Sparsa coëgi.

TE DORDRECHT,
BIJ H. LAGERWEIJ.
1858.

BAT. GENOOTSCHAP VAN K.EN W.
PERPUSTAKAAN NASIONAL

DER MOEDER DIE BLIJFT

EN

DEN ZOON DIE HENENGAAT

TOEGEWIJD.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

I. Inleid
II. Op re
III. Schets
van d
IV. Een v
vrede
V. Een
voorn
VI. Eenige
van e
VII. Eenige
de lev
VIII. Besluit

Aantek

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

INHOUD.

		Blz.
I.	Inleiding	1.
II.	Op reis	6.
III.	Schets van de geschiedenis der vestiging van de Hollanders op Java	29.
IV.	Een wandeling door Batavia, Weltevreden en Buitenzorg	50.
V.	Een beknopt overzigt van de overige voornaamste plaatsen op Java	70.
VI.	Eenige bladzijden uit het schetsboek van een oud-indisch officier	81.
VII.	Eenige wenken omtrent het leven en de levenswijze in Indiën	90.
VIII.	Besluit	95.
	Aanteekening	96.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bij den Uitgeve

VERZAMELING VAN

Dit tijdschrift, 't wel
per jaargang geregeld
geven in afleveringen v
platen, jaarlijks 5 lijv
aan de Nederlandsche
platen geleverd worden
loopenden jaargang c.

S. J. van den Bergh
La Motte — J. B. Ch
J. Honig Jzn. — F. H.
M. M. Rappard — A.
Visser en W. J. van Ze

terwijl voor volgende
bovengenoemden, als va
gezegd.

De Amsterdamsche Co
van 10 Maart het volgen

„Onder de periodiek
selende lectuur van dege
hebben weten te verwer
voorname plaats, daar
belangstelling gaande te
te Dordrecht, maakt a
jegens zijne landgenoote
steeds grootere deelnem
gesteld blijve op de lot
nen voortgaan. De op
daaronder zoo wel de
„Europa" levert, getuig
en zijn nevens de nette
beveling voor een boek
lezers vestigen."

Mode is bij hem ter

AAN

Vier vertellingen aan

C. v. E. V
LID DER MAATSCHA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bij den Uitgever dezes, H. LAGERWEIJ, te *Dordrecht*, verschijnt mede:

EUROPA.

VERZAMELING VAN IN- EN UITLANDSCHE LETTERVRUCHTEN.

Dit tijdschrift, 't welk voor den uiterst goedkoopen prijs van *f* 11.75 per jaargang geregeld op den eersten van iedere maand wordt uitgegeven in afleveringen van minstens 7 vel druks met 2 à 3 steendrukplaten, jaarlijks 5 lijvige boekdeelen vormende, waarvan 1 geheel aan de Nederlandsche Letterkunde gewijd en waarbij ruim 30 fraaije platen geleverd worden, bevatte in de acht eerste nommers van den loopenden jaargang o. m. bijdragen van de HH.:

S. J. van den Bergh — Dr. L. R. Beijnen — C. v. E. van der Bilt La Motte — J. B. Christemeijer — P. Duijs — Ds. B. Glasius — J. Honig Jzn. — F. H. Klein — Ds. H. M. C. van Oosterzee — Ds. H. M. M. Rappard — A. Elink Sterk — Ds. G. D. J. Schotel — A. de Visser en W. J. van Zeggelen;

terwijl voor volgende afleveringen zoo wel meerdere bijdragen van bovengenoemden, als van andere onzer voornaamste auteurs zijn toegezegd.

De Amsterdamsche Courant zegt van dit tijdschrift in haar nommer van 10 Maart het volgende:

„Onder de periodieke werken hier te lande, die zich door afwisselende lectuur van degelijken inhoud sympathie bij het lezend publiek hebben weten te verwerven, bekleedt het tijdschrift Europa eene zeer voorname plaats, daar de Uitgever niets onbeproefd laat, om die belangstelling gaande te houden en te verdienen. De Heer Lagerweij, te Dordrecht, maakt zich door de uitgave van dit werk inderdaad jegens zijne landgenooten verdienstelijk, en deze doen wel hem door steeds grootere deelneming te ondersteunen, ten einde hij in staat gesteld blijve op de loffelijk betreden baan op dezelfde wijze te kunnen voortgaan. De opstellen over wetenschap en letterkunde, en daaronder zoo wel de historische bijdragen als de novellen, die „Europa" levert, getuigen van den smaak en de kennis der Redactie, en zijn nevens de nette uitvoering en de platen eene krachtige aanbeveling voor een boekwerk, waarop wij gaarne de aandacht onzer lezers vestigen."

Mede is bij hem ter perse, om in den loop der maand October te verschijnen:

AAN DE MERWE.

Vier vertellingen aan de Geschiedenis van Dordrecht ontleend.

DOOR

C. v. E. VAN DER BILT LA MOTTE.

LID DER MAATSCHAPPIJ VAN NEDERL. LETTERKUNDE TE LEIDEN.

1 deel gr. 8°. 300 pag.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Paleis te BUITENZORG

Gezigt op CHERIBON

SCHET

De Indiën.... Neêrlands kroon o menig hart eene st borst, die beide heerlijk oord, wa olijfgroene blad schaduw heeft, d meer killen heme meesten onzer ku nimmer drukte h 't is veel meer da dat zich in sommi de geheele ziel e naam van « Sehn taaleigen door de wordt weêrgegeve voorbij dat onze slechts diegenen wie eigen schuld

JAVA.

SCHETSEN EN OMTREKKEN.

I.

Inleiding.

De Indiën.... Java! Wanneer de naam van die parel aan Neêrlands kroon op de lippen wordt genomen, spreekt daar in menig hart eene stemme, huist daar een zoet gevoel in menige borst, die beide luide getuigen van een verlangen naar dat heerlijk oord, waar de zon wel warmer gloed, maar ook 't olijfgroene blad van den reusachtigen palmboom breeder schaduw heeft, dan de struweelen of 't loover onder den meer killen hemel van ons nevelachtig Noorden. De meesten onzer kunnen 't geen «heimwee» noemen, want nimmer drukte hun voet dien rijk gezegenden bodem; 't is veel meer dat innige, dichterlijke, dweepende gevoel, dat zich in sommige oogenblikken meester kan maken van de geheele ziel en waaraan de Duitscher den liefelijken naam van «Sehnsucht» geeft, een woord, dat in ons taaleigen door de uitdrukking «verlangen» slechts ten deele wordt weêrgegeven. En geen wonder; de tijd toch is voorbij dat onze Indische bezittingen voor 't meerendeel slechts diegenen van Hollands kinderen zagen naderen, wie eigen schuld, armoede of vrees voor straf, ballingen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

deden worden van den grond hunner vaderen, die in 't land beneden de keerkringen een nieuw leven moesten beginnen, dat met Gods hulp hun eene toekomst moest waarborgen, die zij hier hadden verbeurd; die eenen nieuwen naam, een nieuwe eer of een nieuw fortuin onder zuidelijker hemel, door zwaren arbeid, onvermoeide krachtsinspanning en trouwe pligtsbetrachting moesten pogen te verkrijgen, waar al het oude, al het vorige was verwoest, vertreden of verbrijzeld. Nog eene eeuw geleden slechts, en met weinig gunstige uitzondering, — uitgenomen diegenen, wie de regering van 't moederland als hare uitverkorenen daarhenen zond, om te heerschen en te gebieden en de volkplanting te doen worden, wat staatsbelang medebragt dat ze moest wezen, de «rijkste welvaartsbron» voor de meest fiere en krachtige republiek van Europa, — uitgenomen deze, wendden slechts vreemdelingen, of schuldigen, óf dezulken die hier ballasten waren voor de hunnen en eene oneere van hun geslacht, de schreden naar de plek, waaraan de wakkere Koen 't allereerst den naam van Batavia gaf. Thans, hoe geheel anders! de bronnen der welvaart in het moederland zijn veelligt minder geworden, waar de bevolking meerder werd; de wetenschap wees nieuwe wegen aan, langs welke de welvaart der kolonien en de belangen van Nederland konden bevorderd worden; eene gezonde staatkunde wijzigde den vorm van beheer, en wat in den beginne niet veel meer was dan eene handelsneêrzetting, onder bescherming en toezigt van het Gouvernement der Republiek, werd in de laatste vijftig jaren een wigtig onderdeel van het gebied des koningrijks; die uitbreiding, die ontwikkeling, die trapsgewijze vooruitgang maakten de hulp van meerdere hoofden en handen noodzakelijk, en nu zijn de tijden gekomen, dat

bijna ieder gezin uit de voornaamste standen, zijne zonen en bloedverwanten telt onder de bevolking onzer overzeesche gewesten. De beroemde, de vermogende, de invloedrijke, de aanzienlijke en eerlijke namen van het moederland worden ook daar gehoord, zijn ook daar vertegenwoordigd; waar de afstanden door de vorderingen der wetenschap verminderden, is de toenadering meerder geworden; eerst nu gevoelt men dat de kolonien een deel van Neêrland's gebied uitmaken, welks belangen moeten behartigd worden, te gelijk met de onze, opdat een hechte band tusschen moederland en volkplanting worde gevlochten, die de eerste voorwaarde zal wezen van het behoud van onzen politieken en handelsinvloed onder de staten van Europa.

Nu zulk eene verhouding tusschen Nederland en Java geboren werd, moet de klank van dien naam wel in iedere borst een gevoel doen ontwaken, waaraan het denkbeeld van voorliefde, allerminst van welwillendheid en belangstelling vreemd is. 't Oog van den eerzuchtigen jongeling fonkelt, wanneer zijne verbeelding hem « 't land der kleuren en 't land der zon » voor den geest toovert, dat het land zijner bestemming is, 't oord waar hij woekeren zal met de vruchten zijner opvoeding, met de talenten, die God hem in de borst lag, de plek, waar misschien na jaren nog zijn naam met eere zal worden genoemd, een naam, die door zijn aanzien veelligt de wereld zal doen vergeten, hoe hij dien ophief, omdat zijn vader geen anderen droeg dan dien van een eerlijken maar vergeten burger. Een onstuimig verlangen welt op in 't harte der bejaarde moeder, wanneer heure gedachten verwijlen bij die verre kust, waaraan zij een lieveling afstond, dien haar oog misschien nimmer op aarde meer zal aanschouwen, al is

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

,t haar vurigste en meest innige bede, dat nog eenmaal heur oudste moge rusten aan hare borst, opdat zij 't Simeon's woord tot het hare mag maken: « Heere, nu laat gij mij gaan in vrede, naar uw woord. » De groothandelaar, wiens schepen de zeeën klieven, wiens kantoren, ook ginds, onder den koperen hemel van 't oosten, zijn krediet vestigen en zijn naam achten doen als die van eenen pijler, waarop Neêrland's volksbestaan rust, wanneer zijn oor, den zoeten klank van Java's naam opvangt, dan is 't hem wèl bij het bewustzijn, hoe nevens zijn eigenbelang, zijne energie het middel was om van daar uit, het algemeen belang te bevorderen. De grijsaard, wien 't na een verblijf van lange jaren onder den hemel der tropische gewesten, gegund was naar 't oord zijner geboorte als een gegoed of geëerd man weder te keeren, telken male wanneer iemand hem van Java spreekt, luistert hij nog gaarne, omdat, hoewel verre verwijderd, nog zijn hart hangt aan de plek, waar de beste jaren van zijn leven, de lente des jongelings en de zomer van den ontwikkelden, krachtvollen man zijn voorbij gegaan; jaren, waaraan de herinnering hem lief is, omdat hij 't gevoelt, dáár het regt te hebben verkregen op de ruste, die hier zijn deel is. Ieder, die 't wel meent met het vaderland, heeft tegenwoordig het oog op de kolonien gevestigd; al maakt de rustige burger van politiek zijn hoofdzaak niet, toch weet hij 't, hoe onze belangen, hoe 't behoud van onzen staat, naauw met de welvaart der volkplanting zamenhangt. Onwillekeurig moet hij op onze bezittingen in Oost en West wel telken male de aandacht vestigen; ieder dagblad herinnert hem er aan, omdat er tegenwoordig meer dan ooit sprake is van emancipatie, ontginning en cultuur, zending onder de Heidensche volken, ook daar nog in zoo ruimen getale te vinden,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kolonisatie door eene verplaatsing van hier veelligt overtollige of voor den oogenblik onmogelijk aan te wendene krachten, naar zoo menig oord, dat slechts nijvere handen behoeft om rijke winsten af te werpen. In één woord, de toestand, de levenswijze van, en in onze kolonien behooren tot de gesprekken en de geschiedenis van den dag. 't Is eene behoefte, bij velen een verlangen, om ten minste, al is 't slechts een vlugtig, dan toch eenig overzigt, al is 't niets meer dan eene oppervlakkige, dan toch eenige kennis daarvan deelachtig te worden.

Uitgebreide, wetenschappelijke werken over dit onderwerp bestaan er in menigte, wier lezing dit verlangen kunnen bevredigen. Uit den aard der zaak zijn deze echter voor het groote publiek ontoegankelijk, 't zij uithoofde van de geldelijke waarde, 't zij juist omdat zij te wetenschappelijk zijn geschreven, om in korte woorden ons op de hoogte te kunnen brengen van wat men gaarne weten zou, om zich met zijne gedachten te kunnen verplaatsen in het oord, waar geliefde betrekkingen of dierbare vrienden op ver verwijderden afstand leven.

Wij meenden geen ondankbaar of zoo geheel nutteloos werk te zullen verrigten, wanneer wij in een vlugtig geschreven boekske zoo veel mogelijk een beknopt overzigt gaven van eenen togt naar Java, om daaraan eene korte geschiedenis en plaatsbeschrijving van dat eiland en andere tot onze Oost-Indische kolonien behoorende oorden toe te voegen; terwijl wij tevens een vlugtigen blik zullen werpen op de zeden, gewoonten en levenswijze van eene bevolking, die door zoo vele verschillende betrekkingen en belangen naauw met ons vaderland is verbonden. Mogen vele lezers ons bij 't scheiden een niet geheel onbekwamen of onaangenamen gids achten!

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

II.

Op reis.

Wij leggen te Hellevoetsluis voor anker. 't Is een fiere koopvaarder, die «Juno», die gedurende drie à vier maanden ons huis en onze wereld zal wezen; de grenzen zijn wel eng, enger als wij die misschien wel ooit hebben gedroomd; — de jeugd denkt zich zijn wereld zoo ruim, — men heeft onze voet paal en perk gesteld en ons ligchaam zal zich met eene kleine ruimte moeten vergenoegen; een pessimist zou misschien meenen, dat wij ons nu zoo wat in den toestand van een staatsgevangene kunnen indenken, wien de binnenplaats van zijn verblijf ook maar zelden breed genoeg toeschijnt, om niet gaarne de schreden wat verder dan den omtrek van dien blinden muur te willen heenwenden; maar.... wij zijn op den weg naar 't land der fortuin en wij nemen 't zoo naauw niet hoe wij er komen, wanneer wij er maar eens komen en.... dat is altijd een groot voorregt, wij lagen zelf, uit vrijen wil, uit eigen beweging ons die kluisters aan, en wat ons al heel veel waard is, wij kijken over de verschansing heen en zien de blaauwe, heldere, doorzigtige lucht boven, de golvende zee joelen en plassen en fonkelen beneden ons; ons oog staart op Oud-Holland's kust, nog nabij genoeg om het volk, terwijl 't aan havenkant en wal sjouwt en zwoegt, nog de alles behalve zedelijke en liefelijke liedjes te hooren uitgalmen, die in weerwil van zoo veel beters als onze oorspronkelijke poëzij en toonkunst der smalle gemeente aanbood, toch nationaal zijn geworden. Die reede van Hellevoetsluis, zij laat bij velen een aangenamen indruk achter, veelligt omdat het de laatste is die wij ontvingen van 't land onzer vaderen. Wij hebben er meestal vrede meê, en wij vinden

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ze lief, zelfs schilderachtig gelegen, ook al zijn wij niet in ons beste humeur, omdat zoo als heden op den derden dag na dat wij scheep gingen, nog «de wind niet in onze zeilen waait» en uit alle hoeken blaast, behalve uit dien eenen van waar de ooster moet komen, die ons het beoogde doel, waarvoor wij zoo veel verlieten, nader zal brengen. Wij verlangen nu maar naar den oogenblik dien den laatsten zal wezen van ons verleden, den eersten onzer nieuwe toekomst. Alles is nu voorbij, alles behalve dat ééne, 't vaarwel aan de vaderlandsche kust. Onze dierbaren, waarvan sommigen ons tot hier hebben begeleid, zijn weder henen gegaan naar hunne bestemde plaats; 't afscheid is geleden; dat blad van ons en van hun levensboek is digtgeslagen; wij willen niet gaarne die plek meer betreden, waar wij voor 't laatst met hun verwijlden en waar wij nu alleen zouden staan, wanneer wij gevolg gaven aan de uitnoodiging van het scheepshoofd, die misschien in de meening dat wij ons aan boord te spoedig zouden vervelen, ons telken male de sloep aanbiedt om ons aan wal te doen roeijen. Maar de meesten onzer weigeren; die kleine stad, de sprakelooze getuige van zoo menig afscheid, van zoo menigen blik vol liefde, die de laatste was in dit leven, om niet vernieuwd te worden als in dat betere land, hoog boven de starren, dat stedeke van komen en gaan, die verblijfplaats van trekvogels, op reis naar zwoeler zuid, zij heeft niets dat ons aantrekt, en liever blijven wij met mooi weêr op het dek, om wanneer de avond de zeekoelte brengt ons in de kajuit te verschansen. 't Is hier op het dek regt prettig, ware 't alleen om het levendige, echt Hollandsche tafereel dat zich aan ons oog voordoet. Daar ligt ze die kolossale oorlogsstoomboot, wier «monden van metaal» wij tusschen 't boord ontdekken. Hollands wimpel

want in top en de driekleur van den steven; de «Boreas» is ons digt genoeg nabij, om hem te kunnen praaijen, wanneer wij er aanleiding toe hadden of er lust toe gevoelden. Maar wij nemen liever een kijkje van de excercitie der mariniers op het dek of zien de matrozen in want en touwwerk bezig of hooren de flinke stem van den bevelvoerenden officier, die hier en ginds en overal zijne bevelen geeft; op 't oog af een barribal, maar wanneer de klok zoo veel glazen geslagen heeft, dat hij 't den tijd meent om het volk wat rust te gunnen, eenen die bewijs geeft van bonhommie jegens zijne onderhebbenden, omdat hij een extra oorlam doet ronddeelen, trots alle afschaffers, die niet ten onregte onze oorlogs- en handelsvloot van zekere jenever-sympathie hebben beschuldigd. Op zij van ons schip ligt een koopvaarder, even als wij, wachtende op gunstigen wind. 't Is een sierlijke, ranke clipper, die door haar bevallig uiterlijk 't ons wenschen deed, dat deze constructie meer bijval vond bij onze reeders. Zulk een model bevredigt het aesthetisch gevoel, dat door den scheepsbouw, misschien om geldige redenen, maar al te dikwerf wordt gekwetst. Hoor 't «hoi, ahoi!» der schepelingen eens, drok bezig met die laatste toebereidselen, die 't uitzeilen vooraf gaan. Gij kunt menig gesprek opvangen, zoo ge ten minste Deensch en Duitsch en Engelsch verstaat, want ook op dezen bodem «c'est tout comme chez nous», en de bemanning bestaat grootendeels uit buitenlanders, terwijl een Hollandsche jongen meer uitzondering is dan regel; onze natie is hier zelfs in zoo kleinen getale vertegenwoordigd, dat ge haast twijfelen zoudt of Janmaat nog wel een type zou kunnen heeten van ons volk. Zijn de dagen van de Ruiter en van de Oost-Indische compagnie vergeten, en hebben onze jongens uit de achterbuurten

meer lust om als fabriekarbeider aan de teering te sterven, of met lucifers- en zwavelnegotie een sober kostje te winnen, dan als van ouds de wind door de blonde lokken te doen spelen en de breede borst bloot te geven aan 't lillend schuim, waarmêe de opgeruide golf ze bespat? 't Zou een schande wezen, die kleven zou op den Hollandschen naam, doch die wij maar al te zeer vreezen dat alreede daarop drukt. Een medaille, niet voor 't beantwoorden van eene prijsvraag, maar de rijkste eerepenning zij van wege den staat hem gegeven, die bewijst den tact te bezitten om den ingesluimerden geest van vorige dagen weder op te wekken; zoodanig, dat verleden en toekomst zich aan elkander huwen op eene wijze, die het in dit opzigt zoo onteerende heden vergeten en voorbij zien doet! Ietwat verder ligt een bodem die op de thuisreize is; nog weinige uren en de «Rottestroom» zal ankeren in de veilige haven, beladen met de schatten van 't geurig Oost, zijn breeden romp openende om de cijnsen aan 't moederland af te staan, die de hechtste waarborg zijn voor haar welvaart en rijkdom. Behalve dit alles is 't zoo'n levendig, opwekkend tooneel; lustig klapperen de veelkleurige vlaggen op den adem van den bries; die kleine sloepen roeijen af en aan; die loodskotter «snijdt» het water als in vogelsnelle vlugt; de zwarte sleper, die zich juist heeft losgemaakt van den colossus, dien hij herwaarts voerde en die nu zijn graauwen rook en zijn gloeijende vonken vuurs met een brommende en grommende stem uitspuwt, als beklaagde de kleine zich, dat hij om de wille van dien dikbuik zich zoo afbeulen moest; die menigte vaartuigen van zoo verschillende grootte en bouwtrant; die beweging onder het volk; dat plassen der riemen in 't heldere water, dat alles doet goed aan 't Hollandsch hart, en 't is maar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

noode dat wij er afscheid van nemen, om toch eens kennis te maken met het inwendige van 't zeekasteel, dat tot onze tijdelijke woning bestemd is.

De «Juno» is een fregat dat acht stukken voert en eerst zijn derde reis doet. Flink gekoperd, «voerende een geexamineerd scheepsdocter», zoo als de advertentie in 't *Handelsblad* zei; dien medicus hopen wij echter voor niets anders dan voor 't gezellig verkeer aan boord noodig te hebben, daar wij als passagiers in gezelschap van een detachement suppletie-troepen op reis gaan, die, in geval van nood, een officier van gezondheid als medegeleider met zich voeren, wiens bekende kunde ons allereerst zijne hulp zou doen inroepen. Ons overig personeel bestaat uit eenen kapitein, die van verlof terugkeert; benevens een luitenant van nog jeugdigen leeftijd; vervolgens een O. I. ambtenaar, die kerschversch de Delftsche akademie verliet, en met wien zijn alleraardigst vrouwtje scheep ging, die blijkbaar tegen zulk eene «voyage de noces» niet opziet; bovendien mevrouw de V..., de echtgenoot van een hooggeplaatst militair in de kolonie, die drie harer kinderen in het vaderland heeft achtergelaten; ons wakker scheepshoofd en zijn eerste stuurman, een flinke Amsterdamsche jongen, goed in 't hoofd en goed in 't hart; ik durf u zeggen dat zoo «au premier d'abord» het reisgezelschap mij bij uitstek bevalt, en wie weet wat er nog schuilt onder die 120 manschappen die in 't ruim vrij goed en niet te eng gehuisvest zijn. Onze groote kajuit is ruim en smaakvol gemeubileerd; de divan's langs de wanden behoeven voor geen canapé in eenig salon onder te doen; al 't houtwerk is van het blinkendst mahonij; de tafels breed, 't koper der pijlers helder glimmend geschuurd, de breede spiegel, de vuurroode gordijnen langs de ovale

vensters, 't gebloemde zeildoeken tapijt en de fraaije tabourets geven onze nieuwe huiskamer een aangenaam en regt prettig aanzien. De omgeving waarin men zich beweegt oefent immer een bijzonder magtigen invloed uit op het zieleleven en het ligchamelijk welzijn; hier zelfs leert ze ons voor een oogenblik vergeten welke gevaarlijke, wisselvallige toekomst ons wacht, en wél hem, die 't als mij te beurt valt, dat de eerste blik op zijn vlottend huis hem aangenaam stemt; hij heeft eene groote schrede gedaan op den weg die voor hem ligt; moed, vertrouwen en hoop zijn gidsen voor de ziel, die al spoedig voor den dag komen wanneer onze entourage ons bevalt en ons ietwat «bien être» voor ons ligchaam belooft. Nu nog een kijkje genomen van onze hut: 't is een klein vierkant, dat zijn licht ontvangt door een raampje van matglas in 't boord; onze koffers kunnen er plaats vinden en onze rustplaats zal ons wel rust aanbieden, al hebben wij ons over dag ook niet afgetobd. In den hoek, juist zoo aangebragt dat die voorwerpen niet te veel plaats innemen, bevindt zich een waschtafeltje en een leuningstoel van gevlochten matwerk; de kooi komt mij echter wat laag voor en heeft dit inconvenient, dat men er niet regt overeind kan zitten; 't is echter een bezwaar dat onze tegenwoordige slaapplaats met menige bedstede in een dorpslogement gemeen heeft. Men heeft onze kisten vastgesjord, 't zelfde greep ook reeds plaats met het ameublement in de kajuit en in die welke voor den scheepsvoogd bestemd is; een duidelijk bewijs dat de mannen van 't vak de gunstige wind met den volgenden morgen wachtten. Willen wij van 't schip nog iets meer zien, wij zouden 't ruim of de kombuis moeten binnentreden, of eens in het tusschendeks, waar een deel manschappen gehuisvest is, moeten kijken; er is echter te

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

weinig bijzonders aan, om ons de moeite van 't op- en afklimmen niet te sparen, en wat het dek betreft, wij hebben toch geen lust om elkander met eene optelling van masten, touwen, sprieten, sloepen, kanonnen, enz. het hoofd warm te maken; bovendien, wij zijn geen vrouwen, die een nieuw huis immer van de nok van het dak tot de laatste plavuis in den kelder moeten bekijken, voor zij er «genoeg» van hebben; dus acht ik 't best dat wij onze tijdelijke woning maar voor «gezien» verklaren, en 't beproeven of wij in de kajuit niet ons eerste omberpartijtje aan boord kunnen maken.

. . . . . .

«Want op stroo ook slaapt men zacht!» zong een onzer dichters. Ik zou niet weten te zeggen wie, al zat ik er op gevangen; maar ik variëer het thema, nu 't weêr morgen is en wij op het dek elkander ontmoeten, waar ik u vertel: «ook in kooijen slaapt men zacht.» Ik sliep tot het winden van het anker mij wakker riep. 't Was een zonderling idée, maar dat sombere, eentoonige geluid had voor mij iets van 't digtschroeven der nagelen van eene doodkist. Ja! van de doodkist waarin ik mijn vaderland en al wat mij daar dierbaar is te slapen leg. Wat blijft mij als de herinnering? Immers niets anders? De herinnering aan menig vriendelijk en gelukkig oogenblik, aan zoo vele lieven en geliefden, aan zoo menige plek, voor mij gewijd door de nagedachtenis van diegenen, door wier voet ze gedrukt werd. Ik zou veelligt somber gestemd worden wanneer ik niet spoedig het dek betrad. De koele, frissche morgenlucht stroomt mij in 't gelaat; een adem Gods, die mij de tranen wegkust van de wangen; ik schaam mij die tranen niet, zij zijn «de tolken mijner menschelijkheid». 't Is mij wel om 't hart; ik ben er blij meê dat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

de wind eerst in den nanacht aanwakkerde; ik had toch ongaarne 't afscheid van Helvoets reede gemist. Nog blaauwt slechts een ligte streep aan de kimmen; eerst wit, dan geel, na weinige minuten violet, eindelijk rood, om weldra vuurrood te worden, wanneer de gloeijende zonneschijf zich uit het zeebed opheft; de laatste sterren verbleeken, 't zijn ook de laatste die ik zie wegsterven boven het oord waar het tehuis van den knaap zich verhief; wanneer zij aan den avond van dezen dag weder vonkelen aan 't luchtruim, dan mag mijn oog ze zoeken als waren zij mij oude vrienden, te vergeefs, zij zijn verspreid onder 't ongemeten heir; ik vind ze niet. Zal ik later, wanneer naar Gods raad mijn weg weder herwaarts leidt, hier ook te vergeefs zoeken naar véél dat mij dierbaar is en dat ik dan ook niet zal vinden? Droevig denkbeeld! Maar rust mijne ziel! één hemel welft zich boven ons aller hoofd, en ook één en dezelfde vaderhand zorgt en strooit milden zegen, nu en altijd en overal, dikwerf boven hopen en denken. Zóó zijn mijne gedachten; hoe die van anderen?

't Is nu dag, vol dag; 't anker is reeds gewonden, de wind blaast in de zeilen, die lustig klapperen, de matrozen zingen en ook onze soldaten heffen een afscheidslied aan. «Alle hens» is op het dek; misschien de muizen, die met ons meêvaren, ook wel; ik denk er daar juist om; met een van die klanten had ik dezen nacht eene kennismaking à la Witthington; hij patrouilleerde familiaar over de dekens. Nu, 't is een troost dat een oud spreekwoord zegt: «een wrak huis en een wrak schip verlaten de muizen.» Hunne tegenwoordigheid is mij een bewijs van de soliditeit van mijne verblijfplaats.

't Gaat snel vooruit; zes mijlen in het uur; de Maas krijgt een zeeachtig aanzien, zij wordt al breeder en breeder;

de torenspits van Hellevoetsluis is slechts in de verte meer zigtbaar, nog één uur en zelfs de kust schijnt af te deinzen, Holland's duin is het laatste, de deining van 't schip wordt sterker, nog weinig tijds en 't verledene ligt achter ons, de scheidsmuur is opgetrokken, wij zullen weldra in volle zee zijn....!

«Alle hens op het dek,» ook de jeugdige man, die den arm heeft geslagen om 't ranke midden zijner gade, nu voor immer de zijne. Ernst spreekt uit zijn donker oog, ernst uit die rustige, mannelijke houding, pligtgevoel uit de geheele uitdrukking van dat eerlijke gelaat. 't Is hem aan te zien, hoe hij 't innig en diep gevoelt, welk een rijke schat, dat grijze ouderpaar hem heeft toevertrouwd; 't is of hij voor God en zijn geweten nog eenmaal in stilte de belofte aflegt, dat hij haar steun en haar hulp zal wezen in lief en in leed, haar echte man, hare jonkheid tot echtgenoot en vader en moeder tevens. Hij kust de tranen weg van dat nu bleeke gelaat, nog liefelijker, nu 't morgenkoeltje stoeit met de blonde lokken, nog weelderiger en bevalliger, nu de ranke leest zich ietwat tot hem overbuigt, 't zwakke klimop, dat nu de eerste storm nadert, zich des te inniger klemt om den krachtvollen eik; o! zij is schoon, die vrouw die met Ten Kate's gade kon zingen:

> «Nu ik vader en moeder en alles verliet
> Voor den man, die mijn ziel had gewonnen,
> Is mijn heden geknoopt aan een blijvend verschiet,
> Is mijn loopbaan eerst waarlijk begonnen.»

Ook zij, de moeder die 't oog niet wendt van de in 't verschiet wegstervende kust. Twee koorden trekken haar met de reuzenkracht der liefde; achter haar dat drietal, dat zij aan Holland toevertrouwde, als een goed, haar dierbaarder dan alle rijkdom der wereld; voor haar den echtgenoot en haar beide jongsten, die met hijgend verlangen

de ure harer wederkomst verbeiden; 't is een dubbele moederstrijd, die zich afteekent in de lijnen van haar gelaat, een strijd, 't penseel van den schilder, de veder van den dichter overwaardig, allermeest bestemd en geschikt om 't meêgevoel op te wekken in iedere vrouwenborst, die 't gevoelen kan wat daar omging in de hare, in eene ure als de huidige.

Ook hij, de jonge officier; droomen der eerzucht, wie droomde ze niet op drie-en-twintigjarigen leeftijd? Hij liet daar niemand achter: «soldat de fortune», weeskind, door de liefdadigheid der goede christenen allereerst, later door eigen wilskracht, eigen energie, eigen pligtsbetrachting geheven op het standpunt, waarop hij nu zich geplaatst vindt. Hij ziet niet achter zich; hij vestigt slechts den blik vooruit; dat gloeijend oosten is hem 't beloofde land, eer, roem, goud, bevordering, 't ridderkruis, al moet het ook te midden van 't rookende bloed van een slagveld worden gewonnen; dáár ligt dat alles, voor hem wie de hand er naar uitsteken wil; 't schemert hem voor den geest, als een liefelijke droom gaat dat lagchende beeld voorbij 't oog zijner ziel; hij ziet alles, behalve dat eene, dat toch dikwerf daar kan en veelmalen daar moet worden gevonden.... een vroeg graf in een afgelegen oord, waar al die idealen, die niets meer dan idealen bleken te wezen, worden te slapen gelegd.

Ook hij.... 't is er slechts één uit het detachement, één uit velen veelligt; ik ken hem, dat kind van goeden huize, die getroetelde knaap, nu zelfs nog meer knaap dan man. Die fijne, blanke handen zijn krampachtig gevouwen, die tengere leest buigt, als ware hij 't breken nabij, die knieën knikken, als wilden zij neêrvallen ter aarde om misschien een gebed te stamelen, waarvan berouw de grondtoon, eene

heilige, vurige belofte des harten het einde zou wezen. Hij had zoo veel meer, zoo veel beter, zoo geheel anders kunnen zijn, die jongman in den grijzen, groven kapotjas gedoken; in 't land achter dat blinkend duin, is de geschiedenis van een verleden afgespeeld, dat wel denkelijk eene toekomst heeft vermoord. De eerste schrede op den weg des kwaads, wordt zoo gemakkelijk, zoo ligtvaardig gezet; de terugkeer is immer zoo moeijelijk. Vorige dagen wegen dan met een zwaar wigt....; de nasleep der herinnering is als de kogel aan den voet van den galeislaaf. Zij belet het voortschrijden ten goede wel eens. Maar genoeg....

De laatste stip stierf weg; wij zijn in 't ruime sop; weldra in 't kanaal; de loods neemt onze laatste brieven met zich. Vrolijk doet het scheepsvolk hem uitgeleide tot aan 't gangboord, waar beneden de kotter hem opneemt. De laatste band, die aan het vaderland ons bond is verbroken; weldra zijn alle tranen weggewischt, ieder zamelt nieuwe kracht en ieders vrolijkheid moet toch gesteund en opgewekt worden, door die van zijnen reisgenoot. Na weinige uren kunnen wij 't echter wel vinden, en 't is ons des avonds al weder of er een langer verleden, dan slechts dien halven dag tusschen ons en het vaderland lag. Zóó is de mensch, en gelukkig voor hem dat hij zoo is!

. . . . . .

Wij zijn reeds regt thuis aan boord, nu wij met mooi, zacht weder en immer gunstige wind, veertien dagen in onze Noachsark 't ruime sop hebben doorkliefd. Ons leven hier gaat wel ietwat monotone, maar regt aangenaam en gezellig voorbij. Wij zijn allen vreedzame luidjes, nog al voor eene goede conversatie geschikt, die 't met elkander heel wel vinden kunnen. Wij zagen ons allen eenigzins

teleurgesteld, dat wij van de Engelsche, Fransche of Spaansche kust niets konden bemerken. Maar wij troosten ons met het denkbeeld, dat die ervaring wel eene algemeene zal wezen. Een reis naar de Indiën biedt in de eerste zes weken gewoonlijk weinig variatie op het thema van groene baren, wit schuim, een blaauwe of donkere lucht, lichtende vonken, als strooide de hemel des avonds paarlen op de golven, 't plegtig ruisschen der zee, des nachts door 't bleeke maanlicht spookachtig getint, vliegende visschen, en een eenzame vogel, die van de koers is geraakt. Voor men de Kaap-Verdische eilanden nadert, behoeft men zelden over te sterke hitte te klagen. Bij ons te lande pleegt men te zeggen: «de zee brengt immer een koeltje meê»; onze reis bevestigde mij in het denkbeeld, dat de oceaan die eigenschap bijna onder geene hemelstreek verliest.

Ik wil 't beproeven of ik onzen dag aan boord beschrijven kan, terwijl gij mij wel zult willen toestemmen, dat de eene in den regel den ander als broertje en zusje gelijkt. Mij, die veelligt wel eenigen aanleg is toebedeeld, voor de rol der zeven slapers, wekt de kajuitsjongen iederen morgen ten acht uren, met een kop koffij, wel niet zoo geurig als ik die bij Peters op 't Haagsche plein vroeger te koop wist, maar toch in allen gevalle smakelijk genoeg, om mij in mijn goed humeur te houden. Na een toilet, waarvan men om de wille der aan boord aanwezige dames, en ook om die goede gewoonte niet te laten varen, even veel werk maakt als aan wal, loopt men het dek eens op om een frisch luchtje te scheppen, zijne informatie's over de koers van den dag eens te nemen, een praatje met 't scheepsvolk te houden, enz.; allemaal dingen die bij uitnemendheid geschikt zijn om iemand regt helder en wakker te maken. Te acht uur begeven wij ons aan 't ontbijt,

dat aan boord nog al copieus is. Bij de onmisbare thee, die meestal door een klein wolkje melk hare doorzigtige helderheid verliest, wordt brood, beschuit, kaas, vleesch, haring, en bovendien gort met stroop gevoegd. Na 't ontbijt begeven onze dames zich meestal naar de voor haar bestemde hut; de gewoonte om tweemaal daags toilet te maken, schijnt door Hollandsche vrouwen ook aan boord niet te kunnen worden afgelegd en in blouse te blijven, zelfs bij ongunstig weder, zou ook hier als eene zonde tegen den bon ton worden aangemerkt; terwijl wij heeren dien tijd korten met lectuur, 't schrijven van ons journaal, studie of iets dergelijks, ten minste met eenige bezigheid, die ieder tot een of twee uur op den middag aan zich zelf en zijne eenzaamheid overlaat. Eene geregelde oud Hollandsche koffijtafel met het klokje van twaalven, houden wij er niet op na; wie koffij gebruiken wil, drinkt die op zijn ééntje, iets wat in mijn oog aan de Mokka een goed deel van hare geur ontneemt, maar ten twee ure begint daarentegen onze «cercle», die wij onze societeit hebben gedoopt. Dan plaatsen zich de dames op de canapés, met borduurwerk of een half afgewerkt anti-macassar in handen, en wij heeren der schepping, voor zoo veel wij tot de beau monde van de vlottende stad «Juno» behooren, zoeken onder 't gebruik á discretion van Madera, wijn, of een erger dan de cholera, den tijd te dooden met ecarté, schaak, dam of dominospel, tot de glazen boven ons hoofd den tijd van het diner aankondigen. Onze societeit heeft het voorregt, dat men er nooit zijn tijd verpraat, en dus koud eten vindt, waar men warm had gewacht; nimmer alleen zit, in afwachting van iemand die onze eenzaamheid zal afbreken, terwijl men er nooit een effectenman aantreft, die het *Handelsblad* van af 't jaartal op de eerste, tot den

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

naam van gebroeders Diederichs aan den voet der laatste bladzijde ingesloten, meer schijnt te spellen dan te lezen. Ons diner is vrij gezellig en vrij goed. De ingemaakte groentens van Fleulard en van Hoytema te Culenborg zijn aanbevelenswaardig, en wisselen om den anderen dag de erwten, boonen, zuurkool, rijst en dergelijke spijzen zeer aangenaam af. Onze aardappelen zijn bovenste beste, echt kleiproduct, ons ingemaakt vleesch is vrij redelijk. Een paar malen in de week, nu en dan alleen des Zondags, worden eenige kippen, die in grooten getale met ons de reis mede maken, aan onzen aanleg tot gastronomie geofferd, om bij wijle hunne plaats voor een lid van 't kwakend collegie der eenden of ganzen in te ruimen. Wat de voeding over het algemeen betreft; zoo als in ieder opzigt, gaven de reeders en de kapitein van de «Juno», ons ten deze meer stoffe tot prijzen dan tot klagen. Na afloop van het diner nemen wij onze siesta, om ons in den regel tegen zes ure op het dek weder te vereenigen. Daar wacht ons de theetafel. Wanneer de avond valt, hier onder zwoeler hemelstreek zoo liefelijk; — ik beschrijf een dag, nadat wij de Kaap-Verdische eilanden reeds achter den rug hadden, — zoo'n avond als ik immer heb geloofd, dat de golf van Napels of de boorden der Guadalquivir, den gelukkigen tourist moeten te genieten geven, zulk een avond verzoent ons meestal met het weinig onvolmaakte, dat als aan alles op de wereld ook aan deze onze reis nu en dan eigen is. Beets zou van zulk een avond zingen:

> «Neen, 't was geen dag en ook geen nacht,
> Maar 't was dat stil en plegtig uur,
> Dat ademhalen der natuur.»

Onbeschrijfelijk schoon is Gods schepping, vooral Gods onbewolkte, blaauwe lucht, nabij 't oord, waar 't Zuider-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kruis glinstert. Myriaden starren flonkeren op den donker blaauwen mantel van den nacht. Zilverwit is de maan, wier bergen en hoogten ge hier met het bloote oog duidelijk onderscheidt. Vloeijend vuur schijnt de zee, diamanten, welke uiteen spatten, als wierpen de zachtkens kabbelende golven gouden vonken tegen den boeg van ons schip. Blaauw en rood gemengelde glimwormen drijven op den stroom, als gedragen op den witgekuifden rug der baren. Uw oor vangt geen enkelen klank op, als alleen 't plegtig ruisschen der zee; 't is alsof de geest Gods weder als voorheen zweefde over de wateren; die avonden en nachten op den onmetelijken oceaan, zij getuigen zoo ernstig bij den mensch voor zijne eindigheid en onmagt, zoo luide van de almagt en de oneindigheid van den grooten Schepper aller dingen. De zoon van 't stof voelt zich zoo nietig tegen over de majesteit Gods, in een ure als de huidige, op eene plek als deze. Of zij 't ook gevoelde, de jeugdige gade, die wanneer zij 't bespeurde, dat de gezellige kring om de theetafel op het dek, langzamerhand stiller en stiller werd, als keerde ieder tot zich zelven in, of zij 't gevoelde wanneer zij dan met haar heerlijke altstem, dat altijd en overal schoone kerklied aanhief:

> „'k Wil U, o God! mijn dank betalen,
> U prijzen in mijn avondlied."

Nooit ging mij moeders avondzang meer van ziel tot ziel. Nooit stemde ik meer gaarne, met een reiner, godsdienstiger gevoel in de borst mede met dat lied, dan in eene ure als deze. En niet alleen bij mij was de indruk die zij te weeg bragt zulk ééne; ook de ruwste matroos zweeg of paarde zijn loflied, — veelligt eene herinnering uit vorige dagen, — met het hare; de meest uitgelaten soldaat, dikwerf een bijna niet te teugelen wouddier gelijk, hield zich be-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

daard, als getemd onder den indruk van zulk een godsdienstig gevoel, dat zich in toonen lucht gaf.

. . . . . .

Maar niet altijd is des avonds die geest de onze. Wij kunnen vrolijk zijn, uitgelaten vrolijk. Dan zingt onze medicus, wanneer de wijn parelt, een vrolijk air aan eene opéra of Béranger ontleent; dan onthaalt de jonge ambtenaar, die wanneer hij wil, eene bijzondere «vis comica» heeft, ons op een brokstuk uit Van Zeggelen's «*Spa*» of eene bladzijde uit diens geestigen bundel. Nu en dan hebben wij een tooneelvoorstelling voor de mast; onder onze soldaten is een kleêrmaker, die vroeger lampist bij een reizende troep was, en een paar verloopen acteurs maken deel uit van het detachement, en ik durf u verzekeren, dat het hier in de nabijheid der keerkringen wel eene vrijwillige bijdrage waard is, wanneer wij de op eene geestige en aardige wijze uitgevoerde voorstelling van *Majoor Cravachon*, *de twee vlakken*, of *de jager*, *de huzaar* en *het oestermeisje* mogen bijwonen.

Zoo gaan onze avonden voorbij; een glas wijn op de valreep, waar ons de goede Hollandsche kaas bij smaakt en waarin wij onze beschuit weeken, is gewoonlijk het voorspel van het naderend einde eener etmaal, die ons ten minste alweder vier-en-twintig uren nader aan ons doel heeft gebragt.

. . . . . .

Wij zijn de steile bergen en de rotsachtige kust der Kaap-Verdische eilanden voorbij. De warmte neemt toe, en wij beginnen te gevoelen, dat wij onder heeter luchtstreek ons bevinden. Toch zijn wij nog niet onder de keerkringen. Wij zullen toch aan boord wel iets van 't passeren der linie bemerken! Of zou 't Neptunusfeest tot het gebied der geschiedenis behooren, en *de schipbreuk der Medusa*, die

wij op 't Haagsche tooneel zoo menigmalen zagen opvoeren, ons een tafereeltje uit het scheepsleven hebben afgebeeld, dat veelligt onze kinderen met de sage van den «vliegenden Hollander» op eene lijn zullen stellen? Wij bemerken er tot heden ten minste niets van; geen drokte, geen toebereidselen, en wie er onzen kapitein naar vraagt, krijgt het schouderophalend antwoord: «dat gebeurde in mijn jongen tijd wel eens, maar tegenwoordig heeft het niet veel te beduiden.»

Die variatie op 't gewone, dagelijks wederkeerende thema, zal ons dus naar alle gedachte niet gegund zijn. Gul weg beken ik het, mij was ze niet ongevallig of onwelkom geweest. Bedenk toch dat wij geen nieuwtjes hooren en buiten de route van couranten en telegraphische berigten leven. Vier maanden teeren op het verledene, vier maanden achtereen elkander bezig houden met en over wat plaats greep in vorige dagen, ik verzeker u, het is eene heele toer om 't vol te houden; vooral aan boord heeft men behoefte aan iets, dat van den gewonen loop van zaken, — in goeden zin ten minste, — afwijkt, en geloof mij vrij, dat al bewijst het misschien voor weinig stof tot discours, al zou 't veelligt pleiten tegen onze ontwikkeling, geloof me, dat wij meestal onzen dag met een weêrpraatje beginnen en gewoonlijk dien besluiten met elkander onze opiniën omtrent het weêr mede te deelen.

Toch was ons eene afwisseling voorbehouden, die echter niet van de aangenaamste kan genoemd worden. Wij hebben met de zeeziekte kennis gemaakt, weinige dagen na onze uitreis, en ondervonden hoe krankheid des ligchaams hier nog zwaarder weegt, dan aan den vasten wal. Maar, Gode zij dank, niemand was die krankheid ten doode; 't was niets meer dan de gewone tol, die ieder nieuweling betaalt

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

aan het onstuimig element, waaraan hij zich toevertrouwt. Na afloop van die gebeurtenis, was ons diploma van het burgerregt op den oceaan geteekend, en de gedachte aan ziekte en dood was verre van ons. Toch treedt heden de bleeke koning der verschrikking in ons midden; dezen nacht deed zich eenige meer, dan gewone beweging aan boord bespeuren, waarvan de medicus ons aan 't ontbijt de opheldering geeft, met de mededeeling, dat een der manschappen van het detachement, weinige uren geleden, het tijdelijke met het eeuwige heeft verwisseld.

Ik had behoefte den doode te zien. 't Is een Noorman, die vroeger in 't Sleeswijk-Holsteinsche legioen streed; onder Pélissier de Kabijlen heeft bevochten en na volbragten dienstijd onder de Fransche vanen, als een echt partijganger, zich voor onze Koloniale dienst, alleen met het uitzigt op eene nieuwe expeditie naar Bali of Timor, had geëngageerd. Daar ligt de sterke, reusachtig gebouwde man; toch verzekert de geneesheer ons, dat die kracht niets meer was dan uiterlijk vertoon; 't ligchaam was uitgeput door vermoeijenis en uitspatting, en een paar koortsen waren genoegzaam om de laatste levensgeesten te dooven. De wacht vertelt ons van dit akelig sterfbed; geen zweem van eene zucht naar Hooger; de gedachte aan boete, berouw en bekeering zoo verre; alleen ietwat heimwee naar het te huis in 't hooge Noorden, eene gedachte die hem benaauwt en die hij tracht te verwijderen, door spot bij 't begin, door den raauwen kreet der wanhoop bij 't einde. «Hij was een stoer man,» zei een der ruwste soldaten uit den hoop; «toch een goeje kerel,» voegde een ander er bij. Hoe weinigen sterven er, wie geen lofspraak, hoe zwak ook, in 't graf volgt! «Van de dooden niets dan goeds,» is eene leer, die vooral door 't volk nog wordt beoefend.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
PERPUSTAKAAN INDONESIA

't Denkbeeld bragt ons dikwerf tot de conclusie, dat er toch weinigen onder de kinderen der menschen rondwandelen, die hunne goede zijde niet hebben, al wordt dit eerst na den dood erkend, omdat het weggevlodene leven veelligt het donker der schaduwzijde met zich voerde, vroeger te zwart en te breed, dan dat het zwakke, het luttele licht, in 't oog vallen zou. Zoo ooit een sterfbed of 't aanschouwen van een lijk indruk maakt, 't is vooral binnen eene beperkte ruimte als deze. Die vreemde is ons een huisgenoot geworden. Toen de dood hem den vinger op het voorhoofd drukte, was hij ook in onze nabijheid; binnen 't vierkant waar ook wij waken en leven. Een kil, een «unheimisch» gevoel beving ons allen, toen 't gebeurde ruchtbaar werd. Wij werden zoo zigtbaar herinnerd aan de waarheid: «er is slechts eene schrede tusschen ons en den dood.»

Bij de begrafenis is de geheele bevolking van het schip tegenwoordig. 't Lijk wordt in een hangmat genaaid en op een plank gebonden, die door vier man gedragen, bij den grooten mast aan de valreep wordt gebragt. Wij allen, scheepsvolk en soldaten zijn blootshoofds. Nu de plank op de verschansing gelegd is, en slechts 't «laten glippen», 't «een, twee, drie in Gods naam», meer behoeft te worden gesproken, om de scheiding van deze wereld volkomen te maken, vouwt de kapitein de handen en spreekt een kort en krachtig, maar welgemeend gebed. Door hoe weinig woordenpraal zich dit ook kenmerkt; van hoeveel eenvoud des harten en veelligt eenvoud des verstands het bewijs geeft, nimmer kon een gevierd kanselredenaar zich op zulk een indruk beroemen, als die zijn woord maakt op de kleine schare welke dezen spreker omgeeft. Ook de bevelhebber van het detachement rigt een hartelijk woord tot zijne manschappen,

eene echte soldateske redevoering, eveneens uitmuntende door kortheid van stijl, als welgemeendheid der gedachte. Nu is alles voor de laatste liefdedienst aan den doode voorbereid; 't is een oogenblik doodstil.

« Zet hem over boord, » luidt het bevel.

« In Gods naam! »

De plank glijdt en het lijk verdwijnt in de diepte. Hoog springt het water op; na weinige seconden is de zee weêr kalm en effen. Geen spoor meer van 't offer, dat zij in haren schoot opnam. Alles is voorbij.

Die dag der begrafenis is ons een pijnlijke, moeijelijke dag. Nimmer was de begeerte om weldra voet aan wal te zetten, zoo sterk als heden. 't Schijnt ons toe, dat de gang van het schip langzamer is; sommigen uitten zelfs de vrees, dat wij windstilte te wachten te hebben....! Alsof wij ooit of ergens den dood konden ontvlieden, alsof zijn arm niet reikte, zoowel op Java's bodem, als hier op de golven van den oceaan!

. . . . . .

Goddank! wij zijn heden nacht de keerkringen gepasseerd. De kapitein heeft ons eene verrassing bereid. Hij is een oude zeerob, die trouw de hand houdt aan de gewoonten van 't zeeleven, en wel gaarne 't Neptunusfeest gevierd ziet, al woû hij 't, gedurende den loop van de reis, voor ons verbergen. Bij ons ontwaken is er leven en beweging en vrolijkheid aan boord; Neptunus rijdt in eene fantastische kleedij op een rolpaard over 't dek heen en weêr; zijne trawanten, — met pek besmeerde matrozen, die de typen der vijf werelddeelen moeten voorstellen, — staan hem trouw ter zijde; de nieuwelingen ondergaan den doop; de clown van den troep voert de meest potsierlijke grillen, de luidruchtigste grappen uit; de olijkste liedjes

weergalmen over 't zeevlak; 't is in een woord, gedurende den geheelen dag, die voor de bemanning een vrije is, regt levendig, prettig, en opgeruimd aan boord.

De kapitein geeft een extra oorlam; ook op onze beurs legt men eene belasting, die in jenever betaald wordt. Toch aan den avond van dit feest, laat het gebeurde geen aangenamen indruk bij ons achter, want wij bejammeren het, dat een echt Hollandsch, nationaal volksfeest, zich immer, zoowel aan wal als aan boord, door buitensporigheid, door gemis aan alles wat naar kunstgevoel of goeden smaak zweemt, schijnt te moeten kenmerken. De jeneverduivel zit te veel in ons volk; zoo lang als wij dien niet mollen kunnen, blijft de Schiedammer geest nationaal, en 't christelijk element, dat schoonheidsgevoel en liefde tot orde kweekt, slapende, zoo 't door den tijd niet geheel verdwijnt.

. . . . . .

De Kaap de Goede Hoop ligt reeds verre achter ons. Ons leventje gaat zijn ouden gang. Weder en wind blijven even gunstig. Wij zijn reeds gewoon geraakt aan de walvischvaarders en walvisschen, die wij nu en dan duidelijk kunnen onderscheiden. De albatros rept menigmalen de breede vleugelen vlak boven ons hoofd of strijkt langs het schip, zoo nabij, dat onze handen hem bijna kunnen aanraken. Wij hebben nu honderd dagen reis, en.... zelden was een morgengroet ons aangenamer dan heden, nu de kapitein ons met een «hoezee! 't land is in 't gezigt» op het dek welkom heet. Dat land, 't welk ons schip allengs nadert, is de naakte, steile St. Paulus-rots. Die woeste met mos bedekte klip, ziet de schepeling echter gaarne. 't Is of van daar hem de belofte wordt toegesproken; «nog een weinig geduld en gij zijt aan het einde van uwen togt;

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

reeds heden mogt gij het begin van dat einde naderen.» Toch herinnerde ik mij Ter Haar's meesterstuk en de schipbreuk van de «Jan Hendrik» en een koude rilling beving mij. Maar «overal is God» en de belofte, die als eene stemme van de klip tot ons kwam, wordt — Hem zij de dank en de eere — trouw aan ons vervuld. Met een goed Zuid-Oost passaat doorloopen wij den Oost-Indischen oceaan, en vier weken later ziet ons oog de kust van Sumatra. Des namiddags zeilen wij straat Sunda binnen. Het paradijs van den grooten Oceaan omringt ons; welk een zalig gevoel doorstroomt ons de borst; met een hijgend verlangen vestigt zich ons oog op gindsche bergen, die in 't verschiet blaauwen. Dáár ligt het land onzer bestemming, 't land der fortuin, de plek waar, zoo God 't wil, de beste jaren van ons leven zullen voorbij gaan; wie, wat, hoe zullen wij zijn, wanneer wij ooit, langen, langen tijd later, ons vaarwel mogen toeroepen aan dat vreemde oord, dat ons een te huis, een vaderland moet vergoeden?

Dezen nacht ankeren wij in de Welkomstbaai. Welk een goddelijk, prachtig natuurtafereel wacht ons met den nieuwen morgen! Rustig klieft ons schip het heldere, doorzigtige, door geen enkel golfje gerimpelde Sundawater. Ons oog, sedert de Kaap-Verdische eilanden, slechts 't aanschouwen van lucht en zee gewoon, kan zich nu niet verzadigen aan den aanblik van die weelderige, tropische plantengroei langs de kust. Welk een rijkdom van houtgewas; hier de fiere palmboom, daar de kruinen van 't kokoswoud, onder welks afhangend gebladert, de eenzame hutten der inlanders half verscholen liggen; de pisang gunt ons den blik op zijne rijke vruchten; 't groote banaanblad verbergt ons zijne weelderige trossen niet, wiegelende aan de ranke takken, die zich in 't oeverwater spiegelen; en dat alles getint en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

gekleurd en verhelderd door den gloed van een Oostersche zon. God, groote God! hoe schoon, hoe heerlijk, hoe rijk is uwe schepping!

Windstilte noodzaakt ons tegen den avond voor Anjer te ankeren. Hier komen wij te midden van 't handelsgewoel; wij ondervinden 't en ook onze beurs, dat wij weder in een bewoond deel der wereld ons bevinden. De praauwen en kano's schieten ons op zijde en bieden ons alles te koop, wat wij behoeven en niet behoeven; inlandsche vruchten, pisang, ananassen, kippen, zelfs papegaaijen, apen en rijstvogeltjes. Nu, 't geld roestte zoo lang in onzen zak, dat wij gaauw weer eens ruilhandel willen drijven. Welke geurige vruchten! hoe saprijk en frisch is die ananas! de kapitein van het detachement, die reeds vroeger eenige jaren in de Indiën heeft doorgebragt, waarschuwt ons echter tegen en verbiedt zijne manschappen, het te veelvuldig gebruik van dit verkoelend ooft, dat bij den nog niet geacclimatiseerde wel eens door een hevig krampkolijk wordt gevolgd.

De inklaringsboot neemt de papieren en depèches van onzen kapitein over en wij worden uitgenoodigd te Anjer aan wal te gaan, waar ons bij den Adsistent-Resident zeker een gul onthaal wacht. De opstekende wind, waarvan wij gebruik dienen te maken, verbiedt ons dit uitstapje echter; veel liever gaan wij onder zeil, om te beproeven tusschen dat mastbosch van schepen heen, Batavia's reede te bereiken.

Na eenige dagen zeilen wij dan ook het eiland Onrust voorbij, dat, als zoo veel in de wereld, zeer ten onregte in een kwaden reuk staat. Men acht het ongezond en de hygenische statistiek heeft daarentegen bewezen, dat het niet ongezonder is, dan eenige andere plek in den Indischen archipel, en zoo er al tijdstippen zijn, waarop hier vele

personen sterven, dit meer aan de ligchamelijke gesteldheid van wie er leven, dan aan het klimaat, waaronder zij leven, moet worden toegeschreven.

De reede van Java ligt nu voor ons. Van hier gezien, schijnt het eiland ons een uitgestrekte bergketen, door het strand omzoomd. Van Batavia bespeuren wij weinig, verscholen als de nieuwe stad ligt in 't digtste lommer van uitgestrekte bosschen. Alleen zien wij de daken van eenige buitenverblijven, die tusschen 't lagchend groen der klapperboomen bevallig komen uitkijken.

«Anker vallen»! klinkt het eensklaps. Wij zijn op veilige reede, de reis is volbragt. Of men elkander de hand drukt, elkander geluk wenscht met den welvolbragten togt, wenschen ontboezemt voor 't welslagen van elks plannen voor de toekomst! Het wachtschip begroet ons met het gewone saluut en de sloep nadert ons boord, om de brieven over te nemen en de scheepsrol te monsteren. Den volgenden dag zijn alle formaliteiten afgeloopen, en de ligte praauwen voeren ons door het kanaal naar Batavia, waar wij na eene niet onaangename gevangenschap van honderd dertig dagen, den voet zetten op den vasten wal van ons nieuw vaderland.

III.

Schets der geschiedenis van de vestiging der Hollanders op Java.

De aloude geschiedenis van Java, tot op den tijd van de komst der eerste Hollandsche schepen in het jaar 1596, heeft voor onze dagen te weinig merkwaardigs, dan dat

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wij daar lang bij zullen stilstaan. De overlevering verhaalt, dat in vroegere eeuwen de huidige archipel een deel van het vaste land van Azië uitmaakte, 't welk door aardbevingen, orkanen en watervloeden daarvan gescheiden, en tot verschillende eilanden verbrokkeld werd, waarvan Java een der voornaamste mag geacht worden. Twee duizend jaren geleden was Java nog een onbewoond en woest land; eerst in 125 onzer jaartelling, zette zich Hadji Soko, koning en priester der Buddistische eeredienst, aan het hoofd van een aantal landverhuizers uit Midden-Azië, op die ledige plek neder. Tot op 1382 was de heidensche, Buddistische of Braminische godsdienst daar de heerschende en eenige; in dat jaar vestigden zich echter eenige Arabieren in het tegenwoordige Grissee, met het doel de leer van den Islam onder de volgelingen van Brahma te prediken. Deze poging kon niet onder de mislukte gerekend worden, want reeds in 1409 vinden wij van eenen Mohammedaanschen tempel op Java gewag gemaakt, die door vele bekeerlingen werd bezocht en het opperhoofd van den Arabischen stam, Malik Ibrahim, den priesterlijken titel en waardigheid verschafte. De verschillende rijken werden van af den oogenblik der vestiging, tot op het begin der zeventiende eeuw, door even zoo veel verschillende vorsten geregeerd, wier onderlinge twisten en veeten, als bij zoo menig volk der oudheid, hunne landen in een toestand bragten, die de handeldrijvende volken van Europa de meest geschikte gelegenheid aanbood, om de bewoners van den Indischen archipel aan hun bewind cynsbaar te maken. Reeds echter voor de Portugezen in het begin der 16de eeuw herwaarts den steven wenden, kon de bevolking dezer eilanden niet meer onder de woeste of onbeschaafde natiën gerekend worden. Van het tegendeel leveren de overblijfselen hunner tempels, zoo

menig kunstgewrocht uit die dagen, het meest duidelijk bewijs. De leer van Brahma stond op een hooger standpunt van aesthetische ontwikkeling dan die van Mahomet, wier voortplanting aan den vooruitgang van den Javaan, meer hinderlijk dan bevorderend was. De Braminsche priesters waren in vele kunsten en wetenschappen ervaren; zij zijn de heldendichters, de bouwmeesters en beeldhouwers van een volk geweest, dat ook in andere wetenschappen uitmuntte, waaronder — wat van eene immer onder elkander en met hunne naburen krijgvoerende natie geen bevreemding kan wekken — het smeden en het vervaardigen van verschillende wapenen, niet de minste was. Hun handel, vooral ook de overzeesche was uitgestrekt; hun scheepsbouw bewees voor hunne vindingrijkheid; hunne dapperheid was grenzeloos, echter zonder eenig militair beleid; dit alles dagteekent echter meestal voor den tijd van de uitbreiding des Islams, eene eeredienst, wier ontzenuwende, moordende en alle beschaving werende invloed, nog heden ten dage bij de meeste harer belijders, wordt opgemerkt.

Na de verovering van Malakka, de hoofdstad der Maleijers, zond een Javaansch vorst in Julij 1511, een gezantschap aan den overwinnenden Portugeschen vlootvoogd Albuquerque en bood hem, — zeker om de wille van de menigte Javanen, die op Malakka woonden en van daaruit handel dreven, — zijne vriendschap en bondgenootschap aan. Albuquerque maakte van deze gelegenheid gebruik, zond een deel zijner vloot naar de Moluksche eilanden en vestigde zelfs eene missie te Panaroekan, ter bekeering der landzaten. De Portugesche invloed won echter op Java nimmer sterk veld; zij mogt eene wijle zich op handelsgebied doen gelden, toch verminderde zij weder, vooral toen in 1596 de eerste Hollandsche, in 1602 de eerste

Engelsche vlag zich daar vertoonde. Wij bepalen ons tot eene beschouwing van de Hollandsche handelsverbindtenissen met de Javaansche vorsten. De vier eerste koopvaardijschepen der vereenigde provinciën kwamen onder bevel van den scheepskapitein Jan Jansse Molenaar en den opperkoopman Cornelis Houtman. Zij naderden eenvoudig om handel te drijven; die poging mislukte echter, voornamelijk uit oorzaak van de groote voorzigtigheid en het wantrouwen, waarvan de leiders der onderneming bewijs gaven, en die wel denkelijk eenigen grond vonden in hunne vrees voor de daar aanwezige Portugezen, met wie wij op voet van oorlog stonden, en die wel zeker 't niet aan listen of lagen zullen hebben doen ontbreken, bestemd om de pogingen der Hollanders tegen te werken. Weinige bekendheid met de zeden en gewoonten der inlandsche bevolking, mag er ook 't hare aan hebben toegebragt; genoeg, met eene kleine lading keerde de vloot terug, om in November 1596 door eene nieuwe onder bevel van Jacob Cornelisz. van Neck te worden gevolgd. Deze slaagde beter, daar 't hem gelukte eene rijke lading te Bantam, de magtigste handelsplaats van Java, in te nemen en er eene factory te vestigen. De Javaan zag dit echter met leede oogen; hij had zich van de eerste kennismaking met de Europesche volken niet te beroemen, want de Portugees had vooral in de Molukken op eene schandelijke wijze huis gehouden. Gaarne zagen zij de onderlinge twisten tusschen Hollanders, Portugezen en Engelschen en waar zij nu genen, dan dezen afzonderlijk beoorloogden, een ander maal weder partij trokken voor den een tegen den ander, schenen zij geen ander doel te beoogen, dan ze door den tijd allen te verwijderen. Zoo streden zij in 1599 met de Hollanders tegen Portugal, om 10 jaren later in 1609 met de Bandanezen

vereenigd, onze vloot en handelsneerzettingen te verwoesten. Pieter Both, later de eerste Gouverneur-Generaal, was 't hoofd der derde Hollandsche handelsvloot, die in 1601 rijk bevracht huiswaarts keerde; de vierde onder bevel van den Admiraal Wolphart Hermanszoon, liep straat Sunda binnen, toen Both uitzeilde. Deze vijf schepen raakten eenige dagen na hunne aankomst, bij Poeloe Pandjang met de Portugezen slaags, wier kleine vloot door Hermansz. en de zijnen geheel in den grond werd geboord. Twee dagen later landde de overwinnaar bij Bantam; de Regent overlaadde hem met eerbewijzen, en gaf wel denkelijk door den drang der omstandigheden genoodzaakt, vergunning tot het optrekken van een steenen gebouw, de eerste eigentlijke sterkte, die wij op Java verkregen. Op die wijze waren zij, die zes jaren te voren als eenvoudige handelaars aankwamen, reeds in zekeren zin bezitters van een deel van het terrein geworden. De versterking werd gebouwd en weldra vergroot. Nevens die te Batavia, werd er spoedig eene dergelijke te Grissee gevestigd; de handel nam toe en vóór de Engelschen er zich vertoonden, hadden de kooplieden der vereenigde provincien daar alreede vasten voet gekregen. Met dezelfde leede oogen als waarmede de Portugezen, die gedurende 80 jaren het monopolie van den handel op Indië hadden bezeten, de nadering der Hollanders hadden aangezien, even noode zagen deze op hunne beurt, hun voorbeeld door de Engelschen gevolgd. Twisten, vijandschap, onderling verraad en het wederzijdsch opwerpen van belemmeringen, die elkanders handelsondernemingen moesten doen mislukken, bleven niet uit; een strijd, waarbij alleen de Javaan wel voor, die er 't zijne toe deed, om door eene offensive houding, nu tegen de eene, dan tegen

de andere partij gerigt, «de blanke mannen» hoe langer hoe meer tegen elkander in 't harnas te jagen.

Des niet te min gingen onze zaken in Indië vooruit. In 1602 werd de Oost-Indische compagnie opgerigt, die met een aanzienlijk kapitaal toegerust, zich voornam de handels-operatie's op grootere schaal te drijven. De eene vloot volgde de andere; de versterking te Bantam en elders werden uitgebreid, zelfs de bezittingen in het vreemde gebied namen dusdanig toe, dat de Staten-Generaal van de Republiek op den 27sten November 1609, Pieter Both van Amersfoort als eersten Gouverneur-Generaal benoemden. Den 13den November 1610, zette hij zich te Bantam neder aan 't hoofd eener kleine bevolking waaronder 36 vrouwen, waarmede hij de volkplanting der Republiek vestigde. Ziedaar den grondslag gelegd, het klein begin van eene kolonisatie, die bestemd was om in den loop der eeuwen de bronader der welvaart van het moederland te worden. Bantam verliet hij echter, uit vreeze voor nieuwe vijandelijkheden van de zijde der Engelschen, spoedig en koos zich zijn verblijf benoorden Djakarta aan de zee, waar hij in overeenstemming met het Javaansch opperhoofd (regent) eene sterkte oprigtte, gelijk aan die, welke wij reeds elders bezaten. Zijne opvolgers, Gerard Reijnst van Amsterdam (20 December 1614) en Laurens Reaal (19 Juli 1616) volgden zijn voorbeeld, hoewel deze laatste Djakarta voor eene wijle met ter woon voor de Moluksche eilanden verwisselde, uit hoofde hij een aanval, der in de Indische zee kruisende Spanjaarden, vreesde. Reaal werd den 20sten Junij 1618 door een der beroemdste mannen van zijn tijd, door dengenen, die als den grondvester onzer magt in Indië kan beschouwd worden, door den onverschrokkenen en veelzijdig begaafden Jan Pieterz. Koen van Hoorn, als Gouverneur-Generaal vervangen. Bij den tijd

van diens bestuur mogen wij wel iets langer stil staan, eene der meest merkwaardige en belangrijke perioden, als zijn bewind in de geschiedenis onzer overzeesche bezittingen uitmaakt.

Koen, vroeger opperhoofd der factory te Bantam, had van zijne meesters, de Staten-Generaal der Republiek, strenge orders ontvangen, om de uitbreiding der kolonie, die vooral onder Reaal, niet was toegenomen met alle kracht en alle middelen te bevorderen. Hij was een man, juist voor die taak berekend. Helder van hoofd en kloek van hand, even scherpzinnig in den raad, als dapper op 't slagveld. De twisten tusschen de Hollanders en Engelschen, waren in zijn oog 't meest overwegend beletsel tegen de rigtige uitvoering zijner zending. Een ander verblijf, eene nieuwe sterkte en factory scheen hem dus noodzakelijk en wenschelijk en hij vroeg uit dien hoofde van den regent van Djakarta den afstand van een stuk gronds, gelegen aan den oever der Tjidani. De regent was hiertoe echter niet dadelijk genegen, en wenschte zijne meerderen te raadplegen. De raad, die hij van zijn onmiddelijk hoofd de Pangeran van Bantam ontving, — iemand die onder Engelschen invloed stond en den Europeaan over 't algemeen, de Hollanders in 't bijzonder niet goed gezind was, — strekte daar heen om op het verzoek afwijzend te beschikken. In dier voege werd dan ook besloten, terwijl men op minnelijke wijze, Koen den raad gaf, liever te Djakarta zich te versterken, omdat men meende dat de Engelschen op dit punt een aanval in den zin hadden. Koen, die zeer goed wist waar den regent de schoen wrong en de heusche weigering beschouwde voor wat ze in waarheid was, een gevolg van een advies van de zijde van Engeland, liet zich echter schijnbaar gezeggen, en trok met schepen en manschappen naar Djakarta, waar

hij de neêrzetting der compagnie zoo veel mogelijk in staat van tegenweêr bragt.

De waarschuwing bleek door den tijd toch niet ongegrond. In de oogen van het Engelsch bestuur waren de Hollanders in den Indischen archipel te veel. De Molukken, Banda en Makassar moesten onder Engelsch bewind komen, en men begreep dat de Republiek der vereenigde provinciën, dit nimmer zou gedoogen. Eerst moest dus de magt van deze worden gefnuikt. Een vloot uit elf groote schepen bestaande, onder den admiraal Thomas Dale en den kommandeur Martin Pring naderden Bantam, en openden de vijandelijkheden met het nemen van den koopvaarder « de Zwarte Leeuw. » Van daar zeilden zij naar de baai van Djakarta, ten einde een aanval op de aldaar gestationneerde Hollandsche schepen te beproeven.

De Javanen te Djakarta hadden eveneens zich den Hollanders vijandelijk tegenovergesteld. Ook van de zijde van Bantam poogde men de sterkte in te sluiten. Koen was dus aan alle kanten door vijanden omringd; toch gaf hij den moed niet op, liet alles in staat van tegenweêr brengen, de schepen met de goederen der compagnie bevrachten, eischte van den admiraal Dale, de teruggave van den goeden prijs verklaarden « Zwarten Leeuw » en beantwoordde de weigering van deze vraag met de vernieling van het gebouw dat ook de Engelschen als kantoor of factory op Djakatra bezaten.

Javanen en Engelschen sloegen nu de handen in een om den gemeenschappelijken vijand te bestrijden. Verschillende schermutselingen grepen plaats, bij eene van welke zelfs een schip werd verloren, dat juist uit het vaderland aankwam; de magt der Engelschen werd telkenmale versterkt, terwijl Koen zich aan twee zijden te verdedigen had, te

land de sterkte tegen de bevolking van Djakatra, te water de kostbare, met de tilbare have der bezetting en de koopmansgoederen bevrachtte vloot tegen de Engelschen. 't Behoud dier vloot woog den Gouverneur zwaar; aan een openlijken strijd vooral, durfde hij bij de geringe hoeveelheid buskruid, waarover hij te beschikken had zich niet wagen; uit dien hoofde werd er in het begin van Januarij 1619 besloten, dat Koen naar de Moluksche eilanden zou zeilen, daar alle krachten verzamelen, waarover de compagnie in den Archipel te beschikken had, om dan weder te keeren tot ontzet van wie hij onder bevel van den onversaagden Pieter van den Broek op de sterkte achter liet. Het getal dezer bezetting bedroeg 400 personen, meerendeels Europeanen en een deel Japanezen. Van den Broek versterkte het gebouw na Koen's vertrek zoo veel mogelijk. De Javaan zag het spoedig in, dat men zich tot eene hardnekkige verdediging voorbereidde, ook de Engelschen schenen geen lust te hebben in een langdurig beleg, ten minste van de zijde der belegeraars sloeg men den weg der onderhandeling in. Van den Broek achtte gemeenschappelijk overleg, dat tot een ophouden der vijandelijkheden leiden kon, ook beter dan eene verdediging, die evenveel kans had om door eene inname als door een tijdig ontzet te worden gevolgd. Men kwam na langdurig beraad overeen, dat de regent alle vorige en sedert de laatste weken geschondene verbindtenissen weder zou vernieuwen, en de Engelschen beletten eenige versterking van welken aard ook op te werpen, terwijl Van den Broek van zijne zijde zich verbond, tot op de terugkomst van Koen de neêrzetting der compagnie in den staat te laten, waarin zij zich op den oogenblik van diens vertrek bevond; bovendien zou

PERPUSTAKAAN NASIONAL

hij aan den regent eene schadevergoeding van 6000 realen verstrekken.

Van den Broek kwam die belofte na en een gevolg van den tijdelijk gesloten vrede was eene uitnoodiging van den regent aan den Hollandschen bevelhebber, om hem met een bezoek te vereeren. De trouwhartige krijgsman, evenmin als die van zijnen rade, zagen hierin eenig bezwaar en zoo wel hij als zeven der zijnen begaven zich tot den regent. De eerste wien zij daar ontmoetten, was de Engelsche admiraal; een donker vermoeden aan een schandelijk verraad rees bij hun op, 't welk verwezentlijkt werd toen hun onmiddelijk werd aangekondigd dat zij gevangenen waren, waarvan zij door kneveling en het grendelen der deuren achter zich, weldra het bewijs ontvingen. De admiraal dwong den gevangen bevelhebber aan de bezetting der sterkte te schrijven, dat zij zich overgeven moest. Met den dood voor oogen voldeed deze er aan, te goed overtuigd dat de wakkere Pieter van Ray, die daar thans zijne plaats verving, ten deze gehoorzaamheid zou weigeren. Hij had zich niet bedrogen; Van Ray gaf te kennen, dat men liever tot den laatsten man zich zou verdedigen, dan de neêrzetting prijs geven. Den volgenden morgen bragt men Van den Broek voor het fort; men gebood hem het schriftelijk bevel van den vorigen dag mondeling te herhalen; al waren hem de handen gebonden en al knelde de strop alreede den hals, de gevangene riep de zijnen andere woorden toe, dan die men hem in den mond leggen wilde, woorden, die geene andere waren dan eene bede aan de bezetting, om liever te sterven dan zich over te geven. Van de zijde der bezetting werd slechts één voorstel gedaan; te weten: het aanbod van een losprijs van 2000 realen voor van den Broek en de zijnen. Dit voorstel werd echter door den

regent afgewezen en de gevangene naar zijne cel terug geleid.

't Scheen wel dat men uit vreeze voor Koen's terugkomst, evenmin tot het doodvonnis der gevangenen, als tot een geregeld beleg durfde besluiten. Om toch iets te doen en niet werkeloos neêr te zitten, zag men zich echter genoodzaakt tot het laatste over te gaan, dat hoe wel niet met kracht doorgezet, des niet te min de belegerden in eene netelige positie bragt. 't Fort toch was opgevuld met vrouwen en kinderen, terwijl de levensmiddelen weinige waren. Koen deed nog niets van zich hooren en het getal vijanden wies met den dag, en men zag zeer goed in, dat wanneer de Engelschen met de inlandsche bevolking vereenigd, de sterkte in hunne magt wilden hebben, iedere tegenweer vruchteloos zou wezen. Sommigen der bezetting verhieven dus reeds hunne stemmen voor eene onderhandeling, zoo al niet voor eene overgave, en Van Ray begreep, dat zoo Koen nog eenige dagen uit bleef, hij ongetwijfeld de Hollandsche neêrzetting op Djakatra in vijandelijke handen zou vinden.

Al was Van den Broek een gevangen man; hij had echter niet stil gezeten. Door middel van den koopman Houtbraken, met wien hij zich in verbinding wist te stellen, had hij den Pangeran van Bantam geldelijke aanbiedingen laten doen, zoo hij wilde aanrukken ter zijner bevrijding en tot ontzet van de sterkte. Deze liet zich koopen en zond 2000 man af, met last om op den dag, die de bezetting voor de overgave zou bepalen, zich daar te laten vinden onder voorwendsel, dat ook hij zijn aandeel aan de buit hebben wilde. Van Ray had het dan ook niet langer kunnen harden, en men was overeen gekomen dat men den 2den Februarij het fort in handen van den vijand zou overgeven.

Maar op den morgen van dien dag, waren de troepen van Bantams Pangeran te Djakatra tegenwoordig. Zij maakten zich meester van den regent, verstrooiden zijne krijgsbenden, dwongen hem van de inname af te zien, en noodzaakten hem bovendien onmiddelijk het terrein te verlaten. Toen ook ontzonk den Engelschen den moed; zij vertoonden zich even, om aan de overeenkomst gevolg te geven; op de weigering der Hollanders, die van de tusschenkomst des Pangerans onderrigt waren, trokken zij echter onmiddelijk af. De Bantammers voerden nu in Djakatra gebied.

De bevrijding der Hollanders uit de magt van de Engelschen en den regent, scheen echter bij den Pangeran van Bantam meer bij- dan hoofdzaak te zijn geweest. Ten minste hij liet Van den Broek niet vrij, en zich alleen meester van het terrein wetende, veranderde hij van toon en eischte de overgave der sterkte voor zich. De man wilde de fabel van de honden en het been verwezenlijken. De ongedachte uitredding bezielde de bezetting echter met nieuwen moed; eenige weken waren ook reeds verstreken en Koen, van wien het ontzet komen moest, kon ook niet verre meer af zijn. De verraderlijke Engelschen boden hun nu hunne hulp aan, die echter noch afgeslagen, noch aanvaard werd, en ook tot niets dienstig kon zijn geweest, daar zij met hunne schepen voor den oogenblik te Djakatra niets konden uitrigten. Met ijver arbeidde men aan de versterking; het gebouw kreeg hoe langs, hoe meer, van wat men in die dagen een «kasteel» noemde; de Hollandsche vlag woei van de wallen en den 12den Maart 1619, doopte de bezetting haar verblijf met den naam van Batavia.

Dit Batavia schrikte echter den Pangeran van Bantam niet af. Hij sloeg een geregeld beleg rond het kasteel en eischte de overgave. Men veinsde tot de onderhandeling

niet genegen te zijn, en hield den vijand met onaanneme-
lijke voorstellen en forsche maatregelen terug, altijd in de
hoop op Koen's spoedige komst.

Die hoop werd dan ook niet verijdeld. Den 25sten Mei
liet de Gouverneur-Generaal met 17 schepen het anker
voor 't kasteel vallen. Na de ontscheping werd de sterkte
ontzet; de Pangeran verwijderde zich haastig met zijn volk
en de gevangenen, en van wege de O. I. Compagnie en
in naam van de Staten-Generaal der vereenigde Nederlan-
den, nam Koen van Djakatra bezit en vestigde aldaar de
hoofdplaats van zijn bewind.

De stad zelve werd ingenomen, de nieuwe gebieder deed
alle huizen en gebouwen met den grond gelijk maken.
eischte van den Pangeran van Bantam de loslating der
gevangenen, waaronder Van den Broek, 't welk hij na eenig
tegenstreven dan ook verkreeg. De Engelschen waren ver-
dwenen, nadat zij zelve hunne factory te Bantam in brand
hadden gestoken, kortom, alles bevestigde de Hollanders in
het ongestoorde bezit van een voor den handel en het be-
wind zoo gewigtig punt, als het voormalig Djakatra in
latere tijden heeft bewezen te zijn. De gelijk gemaakte
grond, — alsof ieder spoor van het oude verdwijnen moest
— ontving weldra eene nieuwe bevolking, uit Europeanen,
Chinezen en Japanezen bestaande, en uit de puinhoopen
verrees na weinige jaren eene nieuwe stad, die én door
hare heerlijke ligging én door de pracht harer gebouwen,
door den vreemdeling met den naam van Koninginne van
het Oosten werd begroet. Koen had ze gaarne, als een
herinnering aan de plaats zijner geboorte, Nieuw-Hoorn
genoemd; de bewindhebbers der compagnie beslisten echter
anders en bevestigden den naam van «Batavia», waarmede
de bezetting het kasteel had gedoopt. Dit besluit der com-

pagnie dagteekent van den 28sten Augustus 1621; de officiële erkenning der stad, als eene Hollandsche bezitting kan dan ook van dien dag gerekend worden.

Lang, misschien te lang stonden wij bij Koen en zijn tijd stil; als 't meest gewigtig moment in de geschiedenis van onze vestiging op Java, meenden wij dan ook hieraan eenige meerdere ruimte te mogen gunnen. De voortdurende twisten tusschen de Engelsche en Hollandsche compagniën, ook onder Koen's bewind, willen wij stilzwijgend voorbij gaan; alleen vermelden wij dat onder dezen wakkeren Gouverneur-Generaal ons gebied zich zeer uitbreidde, en zijn bestuur als een dat door kloek beleid, groote daden en welgeslaagde ondernemingen zich kenschetste, ook door de nakomelingschap wordt erkend. Hem volgde Pieter de Carpentier in het bewind op, 't welk deze op den 31sten Januarij 1623 aanvaardde.

Ons bestek gedoogt niet eene geschiedenis van Java te leveren; met dit hoofdstuk bedoelden wij ook niets meer, dan zoo veel mogelijk beknopt de vestiging van ons gebied in den Indischen archipel te verhalen. Om deze schets tot een geschiedkundig overzigt tot op den huidigen dag aan te vullen, achten wij niets beter geschikt, dan eene naamlijst der Gouverneurs-Generaal te doen volgen, waarna wij met een enkel woord, die voorname gebeurtenissen willen mededeelen, waardoor het bewind van sommigen hunner zich heeft gekenschetst.

Gouverneurs-Generaal van Neêrland's Indië.

Nommer.	NAMEN.	PLAATSEN VAN WAAR.	Datum van Indienststreding.	
			Maand.	Jaar.
1	Pieter Both.	Amersfoort.	27 Nov.	1609
2	Gerard Reijnst.	Amsterdam.	20 Dec.	1614
3	Laurens Reaal.	id.	19 Julij	1616
4	Jan Pieterz. Koen.	Hoorn.	20 Junij	1618
5	Pieter de Carpentier.	Amsterdam.	31 Jan.	1623
6	Jan Pieterz. Koen (voor de 2de maal).	Hoorn.	30 Sept.	1627
7	Jaques Spex.	Dordrecht.	23 Sept.	1629
8	Hendrik Brouwer.	Amsterdam.	7 Sept.	1632
9	Antonie van Diemen.	Kuilenburg.	1 Jan.	1636
10	Cornelis van der Lijn.	Alkmaar.	12 April	1645
11	Carel Reijnierszoon.	Amsterdam.	11 Dec.	1650
12	Joan Maatsuijker.	id.	18 Mei	1653
13	Rijklof van Goens.	Rees.	4 Jan.	1678
14	Cornelis Speelman.	Rotterdam.	25 Nov.	1681
15	Johannes Camphuijsen.	Haarlem.	11 Jan.	1684
16	Willem van Outhoorn.	Amboina.	24 Sept.	1691
17	Joan van Hoorn.	Amsterdam.	15 Aug.	1704
18	Abram van Riebeek.	de Kaap de G. H.	30 Oct.	1709
19	Christoffel van Swol.	Amsterdam.	17 Nov.	1713
20	Hendrik Swaardecroon.	Rotterdam.	13 Nov.	1718
21	Mattheus de Haan.	Dordrecht.	8 Julij	1725
22	Diederik Durven.	Delft.	1 Junij	1729
23	Dirk van Cloon.	Batavia.	28 Mei	1732
24	Abram Patras.	Grenoble.	11 Maart	1733
25	Adriaan Valckenier.	Amsterdam.	3 Mei	1737
26	Joh. Theedens (waarnemend).	Friedrichstad.	6 Nov.	1741
27	Gustaaf Willem van Imhoff.	Lier.	28 Mei	1743
28	Jacob Mossel.	Enkhuizen.	1 Nov.	1761
29	Petrus Albertus van de Parra.	Colombo.	15 Mei	1761
30	Jeremias van Riemsdijk.	Bunnik.	28 Dec.	1775
31	Reijnier de Klerk.	Middelburg.	4 Oct.	1777
32	Willem Arnold Alting.	Groningen.	1 Sept.	1780
33	Pieter Gerard van Overstraten.	Bergen op Zoom.	2 Nov.	1796
34	Johannes Siberg.	Rotterdam.	22 Aug.	1801
35	Albertus Hendricus Wiese (waarn.).	Bremen.	15 Junij	1805
36	Herman Willem Daendels.	Hattem.	14 Jan.	1808
37	Jan Willem Janssens.	Nijmegen.	16 Mei	1811
38	Thomas Stamford Raffles (Luit. Gouv.).	bij Jamaica.	11 Sept.	1811
39	John Fendall (Luit. Gouverneur).		12 Maart	1816
	Drie Commissarissen-Generaal. (*)		19 Aug.	1816

(*) Van de Capellen onder n°. 40 genoemd Cornelis Theodorus Elout — de eerste in rang — Adriaan Arnold Buijskes.

Nommer.	NAMEN.	PLAATSEN VAN WAAR.	Datum van indiensttreding. Maand.	Jaar.
40	God. Mex. Ger. Phil. baron v. d. Capellen.		16 Jan.	1819
41	Hendrik Merkus de Kock; Luit. Gouv.		1 Jan.	1826
	Leon du Bus de Ghisignies, Kom. Gen.		4 Febr.	1826
42	Johannes van den Bosch.	Herwijnen.	16 Jan.	1830
43	Jean Chretien Baud (ad interum).		27 Junij	1833
44	Dominique Jaques de Eerens.		29 Febr.	1836
45	Carel Sir. Will. graaf v. Hogendorp (waarnemend).		30 Mei	1840
46	Pieter Merkus.		6 Jan.	1841
47	Jan Cornelis Reijnst (waarnemend).		5 Aug.	1844
48	Jan Jacob Rochussen.		30 Sept.	1845
49	Albertus Jacob Duijmaer van Twist.	Deventer.	12 Mei	1851
50	Chr. Fr. Pahud.	Batavia.	12 Mei	1856

Met het vertrek van Koen, nadat hij voor de eerste maal de waardigheid van Gouverneur-Generaal had nedergelegd, besloten wij zoo even onze schets van Batavia's vestiging. Hij keerde voor de tweede maal terug om, waar hij jegens de Republiek zich op nieuw verdienstelijk maakte, zijn hoofd met nieuwe lauweren te omkransen. Hij stierf te Batavia den 21sten November 1629. Men vindt van hem aangeteekend dat hij een streng, maar eerlijk man was, die, in weerwil van sommige feilen als mensch, toch als landvoogd en staatsman de hoogste bewondering verdient.

Onder het bestuur van de Carpentier (1623), Koen's opvolger, breidde zich Batavia uit, de handel bloeide, muren werden om de stad heengelegd, grachten en kanalen gegraven, terwijl de bevolking wetten erlangde, die door kollegien van bestuur werden ten uitvoer gelegd. De negende Gouverneur-Generaal Antonie van Diemen (1631) vervaardigde nevens een Bataviaasch wetboek, de statuten

voor het wingewest, en maakte zich door de verfraaijing der stad en het stichten van kerken en andere gebouwen van openbaar nut, jegens haar zeer verdienstelijk. Onder zijn bewind beleefde de O. I. Compagnie een harer schoonste tijdperken dat door menige verovering en ontdekking, van grooten invloed op de volgende was.

De twaalfde Gouverneur Joan Maatsuijker (1653), was een der meest ontwikkelde mannen van zijnen tijd. Zijne geleerdheid was even als zijn beleid buitengemeen en men achtte hem een geslepen staatsman, zoo geslepen zelfs, dat hij door vriend en vijand beiden ontzien en gewantrouwd werd. Dat hij de Catholijke godsdienst beleed — geene aanbeveling in die dagen — mag aan dit algemeene wantrouwen, dwaselijk genoeg, wel iets hebben toegebragt. Dit is zeker, dat geen landvoogd voor noch na hem, zoo lang de teugels van het bewind in handen hield; hij regeerde toch vijf-en-twintig jaren, tot groot voordeel voor de Compagnie. Hij sloot verbonden met verschillende Indische vorsten, volgde Van Diemen's voorbeeld, door de plakkaten en ordonnantien der Compagnie zorgvuldig bijeen te zamelen, en zijn naam stond bij de verst verwijderde volken in dusdanig aanzien, dat zelfs eenmaal uit Abyssinië, in Afrika, een gezant naar hem werd afgevaardigd. Voor zich zelf, of liever voor zijne nagelatene betrekkingen, schijnt hij mede niet zonder voordeel te hebben geregeerd, want de rijkdommen die hij verzamelde, werden na zijnen dood door de faam even hoog geschat als zijn naam bij zijn leven.

Het bewind van vele na hem volgende Gouverneurs kenmerkten zich voornamelijk door veroveringen op inlandsche Vorsten, het uitbreiden der handelsbetrekkingen, over 't algemeen door onvermoeide pogingen, om het aanzien

van het moederland in de kolonie op telkens hechter grondslagen te vestigen. Van Abraham van Riebeek (1709) vinden wij opgeteekend, dat hij de eerste opper-landvoogd was, die het zuidelijk deel van zijn gebied bezocht; van Hendrik Swaardecroon (1718), dat hij zich onvermoeid bezig hield om Java's grond renten te doen afwerpen in het belang der Compagnie. Hij deed de koffijboom uit Arabië naar Java overbrengen, en legde alzoo den grondslag tot eene cultuur, die thans jaarlijks eene rijke opbrengst aan het moederland verzekert. In het jaar 1737 kwam Adriaen Valckenier aan het bewind, onder wiens bestuur de Chinesche oorlog te Batavia uitbrak, die drie jaren duurde en door een bijna algemeene — zoo men zegt door Valckenier bevolene — Chinezen-slagting besloten werd, na de Compagnie groote verliezen in geld en manschappen gekost te hebben. Valckenier, die èn zijne medeleden in het bewind, èn het volk door menige strafwaardige daad verbitterd had, vertrok in November 1741 naar Holland, doch werd aan de Kaap de Goede Hoop gevangen genomen en teregtgesteld. Zijn opvolger Gustaaf Willem van Imhoff (1743) schijnt zeer den tact te hebben bezeten om de belastingen in de koloniën productief te maken, tevens was hij de eerste die eene Europesche kolonisatie en ontginning der gronden in de ommelanden van Batavia beproefde; ook aan hem heeft het thans zoo heerlijk gelegene «Buitenzorg» zijn eerste aanleg te danken. Zijn opvolger was Jacob Mossel (1750), die den eerenaam droeg van den «eersten koopman zijner eeuw». Het bewind der hem opvolgende landvoogden kenmerkte zich door niets bijzonders; onder Reijnier de Klerk (1777) werd het Bataviasch genootschap van kunsten en wetenschappen opgerigt.

Na dien tijd daalt de magt en de invloed der O. I. Compagnie met ieder jaar. De omwenteling in Europa mogt op dien ondergang grooten invloed hebben, 't was toch of de tijdgeest luide het uitriep, dat de regeringswijze van dit ligchaam zijnen tijd had uitgediend. De koloniën wierpen weldra aan het moederland geene winsten meer af, zoodat in Mei 1790 de Compagnie zich bezwaard zag door eene schuld van niet minder dan *f* 67,800,000. De groote, roemruchtige dagen waren voorbij; ook de groote mannen; de latere landvoogden misten de energie en het beleid van eenen Koen, Maatsuiker, Van Riebeek of Van Imhoff. Onder Van Overstraten (1796—1801), hoewel overigens geen der minst bekwame bewindvoerders van die dagen, deden de Engelschen in 1800 (23 Aug.) een aanval op Batavia, blokkeerden Java en vernielden alle etablissementen op de kusten. Onophoudelijk kruisten Engelsche schepen in de zeeën rondom den Archipel en verklaarden ieder vaartuig, dat uit Holland afgezonden werd om de koloniën te beschermen, onmiddellijk goeden prijs. Die ellendige, bijna hopelooze toestand duurde tot het jaar 1800, toen als het voorspel van de aanstaande vernietiging van de Unie der vereenigde provincien de Compagnie werd ontbonden en een roemvol en voor den lande vruchtbaar leven, met een sterven in armoede en oneere besloot.

Het nieuwe koningrijk Holland zond voor de eerste maal zijn Gouverneur-Generaal in den persoon van Hendrik Willem Daendels (1 Januarij 1808). Daendels was een man met een krachtigen, onstuimigen geest, een ijzeren wil en een helder hoofd. Hem behaagde dien reddeloozen toestand niet, hij begeerde orde in dien bajert. Onmiddelijk sloeg hij handen aan het werk. Alles werd op een nieuwen voet ingerigt. Administratie, belastingen, krijgs-

wezen, in alle takken van bestuur kwam verandering. Den ondernemenden Daendels was geen taak te zwaar, in zijn oog was geen plan onuitvoerbaar; 't stond bij hem vast, al het oude was voorbij en alles moest nieuw worden. De eene expeditie volgde de andere op den voet, zijn bewind kon voor de inlandsche, vroeger aan de compagnie cynsbare vorsten, met regt een schrikbewind genoemd worden. Telkenmale kwamen zij dan ook in opstand, terwijl 't hem niet altijd gelukte die beweging te dempen. Op 't eind waren zijne reusachtige ondernemingen, veldtogten, voortdurende bouwmanie, en het onderhoud van zijn uitgebreid en meest altijd op voet van oorlog georganiseerd leger, gevoegd bij luttel vertier en weinig handel, en dus een toestand van buitengewone uitgaven, zonder de gewone inkomsten, de oorzaak van een deficit dat hij op Fransche wijze met papier meende te kunnen dekken. Ook dit middel hielp niet, toen volgde verkoop en beleening van een goed deel der koloniën of buitenbezittingen, daarna buitengewone geldheffingen, ten laatste de meest arbitraire maatregelen, waarbij hij zich niet ontzag ten behoeve van den staat de kassen van bijzondere instellingen aan te spreken, om toch te eindigen met een deficit van ettelijke millioenen, nadat zijn driejarig bestuur de feitelijke opbrengst van ruim een-en-veertig millioen had verzwonden. Toch mag de nazaat, ziende op wat hij wrocht, aan Daendels den naam van een groot man niet onthouden.

Na de inlijving van het koningrijk Holland bij het Fransche keizerrijk, toen de rijke wingewesten der voormalige compagnie den naam van Fransch Indië hadden ontvangen, riep Napoleon onmiddelijk den Generaal Daendels terug om het bewind over te geven in handen van Jan Willem Janssens, die in zijne plaats werd benoemd (1811).

Reeds vier maanden later, den 18den September 1811, zag deze na een niet zwakken tegenstand, gedurende bijna den geheelen tijd van zijn bewind geleverd te hebben, zich genoodzaakt de kapitulatie te teekenen, waarbij Java en aanhoorigheden aan Engeland werden afgestaan.

Thans werd de landvoogds zetel ingenomen door Sir Thomas Stamford Raffles met den titel van Luitenant Gouverneur. Wederom was eene geheele stagnatie in handel en nijverheid het gevolg van dezen plotselingen ommekeer van zaken. Nu was Java bij Britsch Indië ingedeeld. Het Engelsche bewind kenmerkte zich door oorlog en opstand in de binnenlanden, dat meestal door onderwerping van de oproerige vorsten werd gevolgd. De tijd der verandering was, Gode zij dank! echter nog niet voorbij. De gebeurtenissen in Europa namen eene andere wending; na den onstuimigen storm, na den nacht van den bloedigen oorlog, kwam er stilte en de zon des vredes brak door de wolken henen, de verbondene mogendheden erkenden Hollands regt op zijne koloniën, en al was het grondgebied verminderd, al heerschte daar eene verwarring, waaruit moeijelijk en eerst na jaren eenige orde zou kunnen geboren worden, toch zegende ieder Hollands hart in moederland en kolonie, den oogenblik toen den 19den Augustus 1816 de latere Gouverneur-Generaal Van der Capellen, benevens twee andere Commissarissen het bewind uit de handen van Raffles opvolger overnam.

Na dien tijd heeft het koloniaal beheer, zoo door schitterende wapenfeiten onder het bewind der verschillende landvoogden, als door eene verstandige politiek zich onderscheiden. De kolonien gaan met ieder jaar vooruit; de handel neemt toe, zoo wel als de produktie; orde en rust heerschen bijna overal en de winsten die zij voor het moederland afwerpen, herinneren aan de oude, goede dagen

der O. I. Compagnie. Het overgangs-tijdperk is zoo wij hopen voorbij, de geslagene wonden zijn geheeld, het geleden leed vergeten. De band tusschen moederland en kolonie wordt met ieder jaar sterker en telkenmale naauwer toegehaald. Moge dit onder Gods zegen zoo blijven, en Java nimmer een parel worden aan een vreemde, zoo als zij thans 't rijkst kleinood is aan Neêrlands vorstenkroon.

IV.

Eene wandeling door Batavia, Weltevreden en Buitenzorg.

Het Batavia van Jan Pieterz. Koen, door De Carpentier uitgebreid en door Van Diemen verfraaid, slechts ten deele kunt ge er u eene voorstelling van maken, wanneêr ge rondwaart op de plek, die den naam van «de oude stad» draagt. En toch, gij bevindt u in de fiere veste, nu niet meer de trotsche koninginne van het Oosten, maar eene treurende weduwe, wier kinderen haar de kroon van het hoofd hebben genomen. Gedurende het grootste gedeelte van den dag is zij eenzaam en verlaten, men ziet met minachting op haar neêr, en 't is slechts noode dat men de schreden henen wendt naar het oord waar zij toeft. Toch is zij trotsch en poogt telkenmale bewijs te geven van haren rijkdom en pracht in vorige dagen, nu en dan is zij zelf nog schoon, ongeacht haren val. Wij willen eene wijle rondwaren in hare nabijheid, eerst bij de puinhoopen van 't weleer nederzitten, voor wij de paleizen van 't huidige naderen.

Van de reede gezien getuigt de eerste blik op Batavia reeds van haren achteruitgang, geen torenspitsen verheffen zich, geen zuilendak schittert in de zon, wij staren slechts

op 't donkere groen van palmen en klapperboomen, waartusschen de muren van vervallen gebouwen heenblikkeren. Na 't verlaten der sloep en 't gedwongen bezoek aan het kantoor der in- en uitgaande regten, beginnen wij eene wandeling, die echter reeds spoedig ons de gelegenheid aanbiedt, om ons eenig denkbeeld te vormen van 't voormalig aanzien der oude stad. Vele kolossale gebouwen mogen gesloopt zijn door de hand des tijds, of onder den moker van hedendaagsche Vandalen, op menige plek verheft zich echter nog een paleis, dat in vorige tijden geene andere bestemming had, dan de woning van een eenvoudig koopman te wezen. Zie, dat kolossale stadhuis uit gehouwen steen opgetrokken, een gebouw, welks zijvleugels alleen zulk eene oppervlakte innemen, dat de gedachte onwillekeurig bij ons oprijst, hoe de erntfeste regenten van 1652 zich zoo zeer van hun overwigt en magt bewust waren, dat zij ook door het trotsche uiterlijk van het huis hunner zamenkomst op de volksmenigte indruk begeerden te maken. De eenig overgeblevene kerk getuigt mede van de ruime beurs, die hare bouwmeesters ter hunner beschikking hadden; niet minder dan een half millioen moet men dan ook alleen aan hare herstelling in 1733 ten koste hebben gelegd. Binnen hare muren ontdekken wij nog de bijna ingevallene zerken, wier opschrift 't ons vertelt, dat o. m. een Koen, Maatsuiker en Speelman, hier hunne laatste rustplaats hebben gevonden. De ledige erven, die wij telkenmale te midden van den bebouwden kom aantreffen, zijn plaatsen, waar vroeger de rijke woningen der oudgasten zich verhieven. De enkele prachtige huizen, langs de grachten en straten hebben nu eene andere bestemming, dan die hun oorspronkelijk werd voorbehouden, ontvangen. Waar vroeger het goud met ruime hand door den schatrijken gastheer werd ge-

strooid; waar 't eene feest volgde op het andere, — saturnaliën bijna, zoo als alleen eene ten toppunt gevoerde Oostersche weelde, die uitdenken kon, — daar wordt datzelfde metaal thans met zuinige en naauwlettende hand verzameld; de feestzaal is kantoor, de hooge vertrekken zijn sombere pakhuizen geworden; waar men vroeger in vrolijke reijen ten dans ging, en de luidruchtige feestmuzijk boven alles uitklonk, daar verneemt ons oor bijna geen ander geluid dan het krassen der pen van den kantoorbediende, of van gesprekken die geen ander doel hebben, dan om in den kortst mogelijken tijd, het meest mogelijke geld te verdienen. Batavia is bij uitsluiting de zetel gebleven van den handel. Deze heeft er dan ook in lateren tijd alle kantoren ten haren behoeve gevestigd. Hier op het stadhuis is het bureau van den Resident, ginds het gebouw der Javaansche bank, de factory der Nederlandsche Handel-Maatschappij en de Beurs. De Europeanen komen er tegen 8 à 9 uur des morgens uit Molenvliet, Rijswijk, Weltevreden, enz., en keeren na afloop hunner zaken tegen 4 à 5 uur des namiddags naar hunne buitenverblijven terug. Men zegt dat geen tien blanken den nacht in de oude stad doorbrengen. Aan de westzijde van Batavia treden wij het Chinesche kamp binnen; een der schrijvers van den laatsten tijd vergeleek dit gedeelte der stad niet ten onregte bij de Amsterdamsche Jodenbuurt. Hier is de kleinhandel, de winkelnering gevestigd. De 30,000 Chinezen hebben ook in de prachtige woningen van den voortijd hun bazar of toko opgeslagen. Niets is zonderlinger dan de inrigting dezer winkels. Eene grillige, schilderachtige wanorde heerscht er, die niet altijd een goeden invloed heeft op de gehalte van wat men hier te koop aanbiedt. Zoo liggen b. v. in dezelfde kast de levensmiddelen voor

den inlander naast de voorwerpen die voor het toilet eener sierlijk gekleede dame onmisbaar zijn. De Chinezen hebben meest allen hunne huizen net bepleisterd, waardoor zij aan hunne buurt een eenigzins vrolijk en welvarend aanzien hebben weten te geven.

In het oude Batavia is echter voor ons weinig meer te zien. Of wij al blijven ronddoolen langs de breede, bijna geheele ontvolkte straten en grachten, ons oog zal op weinig anders rusten, dan op datgene wat getuigt van verval en doodelijke rust, en die aanblik stemt niet vrolijk. Ook begint de avond te vallen en men zegt, dat de ongezonde dampen, die omstreeks dezen tijd uit de kanalen en grachten opstijgen, de voorname oorzaken zijn geweest van de ontvolking en den val der oude stad. Wij «baars» (nieuwelingen) zullen dus maar het voorbeeld der «orang lama's» (oudgasten) volgen, en den weg naar Molenvliet inslaan, om te zien of wij daar onder dak kunnen komen.

Als wij Batavia doorgewandeld zijn, komen wij aan een langen, lijnregten weg, waaraan men den naam van Molenvliet gaf, die aan de eene zijde met nette landhuizen bebouwd, door 't prachtig groen van 't schaduwrijk geboomte langs het kanaal, tot een der heerlijkste en prachtigste gedeelten van de nieuwe stad kan gerekend worden. Voor elk dezer woningen strekt zich een sierlijk aangelegden, door een ijzeren hek van den algemeenen weg gescheiden, tuin uit, die vooral door den rijkdom van tropische gewassen het oog van den vreemdeling aantrekt. 't Is hier immer levendig en drok, vooral op die uren van den dag, wanneer de kooplieden naar of uit de stad gaan, en iemand die voor de eerste maal Indië bezoekt, vindt zich hier een

allervreemdst, maar ook alleraangenaamst schouwspel bereid. Alle volken van het Oosten zijn dan op deze heerlijke plek vereenigd. De meest bonte kleederdragten wisselen elkander af; de Hollander is in een gesprek verdiept met den half naakten inlander; de Chinees, aan zijn lange haarvlecht kenbaar, vent zijne waren uit; de Arabier met zijn scherpgeteekend gelaat, zoekt naar den man, dien hij op dit uur hier heeft bescheiden; de Portugezen, alleen als klerken nog aan den handel verbonden, zijn op weg naar hun kantoor, half verborgen onder de breede zonneschermen; Mooren wisselen nu en dan Chinezen en Arabieren, Engelschen en Franschen de Hollanders af; uw oor vangt eene taalverwarring op, die aan Babels torenbouw herinnert; de voetganger wordt verdrongen door de dragers van den palankijn, de palankijn moet op zijne beurt plaats maken voor de caléche of de bendy, wier vurige rossen de welriekende morgenlucht opsnuiven; in één woord, het is een regt levendig, regt bevallig gestoffeerd en woelig tafereel.

Ons uitmuntend ingerigt logement ligt te midden der fraaije gebouwen van Molenvliet. Na onze ochtendwandeling keeren wij er even terug, om later van de zuidzijde een kijkje te nemen, en gebruik te maken van onze introductie in de societeit Harmonie, een prachtig gebouw, waarin zich onder anderen een zaal bevindt, die meer dan duizend personen kan bevatten. Vlak daaraan grenst de huizing aan het Bataafsch genootschap van kunsten en wetenschappen toebehoorende, eene vereeniging, die bij zoo menige wetenschappelijke inrigtingen als zij in het leven riep, sedert 1846 ook aan eene maatsch[illegible]pij van toonkunst het aanzijn schonk. Links van de Harmonie bevindt zich de kavallerie-kazerne, waar ook officiers-woningen aanwezig zijn. Hier eindigt Molenvliet en nemen de wijken Noordwijk en

Rijswijk een begin, die in bevallige bouworde en natuurschoon voor de wijk die wij verlieten niet behoeven onder te doen. Alles is hier prachtig, weelderig en rijk; de herinnering aan de armoede en het verval van het oude Batavia verdwijnt, bij 't aanschouwen van den rijkdom en het aanzien der nieuwe stad. Rijswijk maakt echter aangenamer indruk op ons dan Noordwijk. Dit is veelligt daaraan toe te schrijven, dat de verschillende positie der bewoners zich in hunne huizen en omgeving verraadt. Rijswijk is 't verblijf der weelde en der aristocratie; Noordwijk daarentegen dat van den handel en der mindere volksklasse. Wij hebben nu van de beide zijden van Molenvliet een kijkje genomen, en keeren terug naar de plaats van waar wij uitgingen, om regt uitgaande het Konings plein te naderen. Dit zeer uitgestrekte opene grasperk, 't welk Rijswijk aan de zuidzijde begrenst is geheel door op zich zelf staande Europesche woningen en schaduwrijke lanen ingesloten. Deze blinkend wit gepleisterde huizen rusten op zuilen, en hebben eene hoogte van twee verdiepingen. De geopende deuren en ramen gunnen u een blik op 't sierlijke, comfortable ameublement, dat zelfs onder de veranda, — eene plaats, waar men een goed deel van den dag doorbrengt, — in eene bevallige wanorde verspreid is. Aan de oostzijde van dit plein verheft zich de Willemskerk, die in 1836 voltooid, door hare eigenaardige bouworde en haar koperen koepeldak, als een sieraad van deze plek, tusschen het welig geboomte oprijst.

Langs eene met zwaar hout beplante laan en over de nette Willemsbrug komt men op Weltevreden, waarvan 't Waterlooplein het middenpunt uitmaakt. Aan de oostzijde van deze ruime, opene plek, bevindt zich het paleis met welks bouw de Gouverneur-Generaal Daendels begon, en

PERPUSTAKAAN NASIONAL

't welk onder een zijner opvolgers — De Bus de Ghisignies — werd voltooid. Allereerst rust onze blik op de Waterloozuil, een monument opgerigt ter herinnering aan den slag in de vlakte van dien naam geleverd, waar de onafhankelijkheid van het moederland en tevens die der koloniën werd bevochten. Het paleis is niet bestemd tot woning voor den landvoogd, maar ingerigt om al de localen voor de dienst der onderscheidene afdeelingen van bestuur in zich te vereenigen. Hier vergadert de raad van Indië, in het hoofdgebouw zijn de bureaux van financiën, die der directie van de producten, der culturen en domeinen gevestigd. In den regtervleugel bevinden zich die der algemeene rekenkamer, van den ontvanger-generaal en der marine, terwijl men links het militaire departement, dat van den waterstaat en beneden het postkantoor, de hoofdwacht en de landsdrukkerij aantreft. In den noordwestelijken hoek van het Waterlooplein, waar voorheen de woning stond van den bevelvoerenden Generaal van het Oost-Indische leger, heeft men eenige jaren geleden eene eenvoudige maar nette en doelmatig ingerigte Catholieke kerk gebouwd. Regts van het paleis hebben de Vrijmetselaars zich een fraai loge-gebouw gesticht, terwijl aan de linkerzijde de officieren-societeit Concordia, en wat verder eene dergelijke voor subalterne militairen zich bevinden. Ook de schouwburg van Batavia en het militaire hospitaal, zijn op het Waterlooplein gevestigd. Weltevreden is voor zijne bewoners een aangenaam en lagchend verblijf; vooral de officiers-woningen, welke allen, met uitzondering van die der hoofd-officieren, die afgezonderd staan, onder eene op zuilen rustende galerij, vereenigd zijn, bieden hunne meest immer tijdelijke bewoners eene regt behoorlijke en comfortable huizing. Zij zijn van de

noodige bijgebouwen voor bedienden en voor hen, die verpligt zijn paarden te houden, van stallen voorzien, die uitmuntend zijn ingerigt. Het Waterlooplein moge kleiner dan het Koningsplein te Rijswijk wezen; meer dan dat is het echter vooral op die avonden, wanneer de militaire muzijk zich er doet hooren, de verzamelplaats der « beau monde » van den omtrek. Dan is het groene grasperk overal met bevallige en ligte rijtuigen bedekt, wier vurige rossen dartelen in 't gareel en in wier mollige kussens, Batavia's schoonen en minder schoonen liggen neêrgedoken. Dan ruisschen de toonen der heerlijke muzijk over de vlakte, en de dandys in uniform of burgerkleedij, vinden in die uren eene uitmuntende gelegenheid om, wanneer zij te paard van de eene equipage naar de andere zich begeven, hun tact van courtoisie te oefenen of te behouden, die veelligt, wanneer de gelegenheid tot omgang met de schoone sekse minder ware, onder een zoo afmattend klimaat wel eens verloren kon gaan. Ook wij brengen hier gaarne onze avonden door; deze pleinen boeijen en trekken ons telkenmale door haar bevallig en heerlijk natuurschoon, waarmede de bouwkunst, wat niet immer gebeurt, hand aan hand ging. Zulk fraai geboomte, als waarmede deze grasperken omgeven zijn, maakt een heerlijk effect, vooral wanneer de gloed van 't avondzonnegoud, de Waringin's en Tamarinden tint met onnavolgbare, telkenmale wisselende kleuren. Eere zij den Generaal-Majoor De Stuers, die, terwijl hij als Kommandant van het Oost-Indische leger het kampement Weltevreden bewoonde, voor de aanplanting en het onderhoud dier boomen bijzondere zorg droeg.

Noode scheiden wij van het Waterlooplein, vooral nu onze bestemming, ons voor een geruimen tijd naar het op bijna dertien uren van Batavia verwijderde Buitenzorg

heenvoert, een oord, waar wij lang genoeg verblijf moeten houden, om daarvan eene meer dan vlugtige schets te kunnen neêrschrijven.

Wij nemen plaats op den postwagen, die ten zes uren van Batavia naar Buitenzorg afrijdt. Aan den Gouverneur-Generaal Daendels dankt men den uitmuntenden weg, die ons er heenvoert, en over 't weinig comfortable van ons middel van vervoer hebben wij niet te klagen. Wie gewoon is op Europesche wijze te reizen, tien tegen een of hij verzoekt den inlandschen koetsier, den rid, die gewoonlijk van diens voorliefde voor een «ventre à terre» bewijs geeft, ietwat te matigen; hij lacht ons echter uit, en legt op nieuw de zweep over de kleine, vurige Javaansche paarden, die daar wij heelhuids van het toertje afkomen, reeds ten tien uren aan de plaats onzer bestemming stilhouden. Wij hebben dus dertien uren gaans, de afstand van negen-en-dertig palen, in vier uren afgelegd. Dat is de stoomkracht en de spoortrein van Indië. Allerminst heeft dit togtje ons verveeld, wij kunnen zelfs niet ontkennen, dat wij 't wel van langeren duur hadden gewenscht. De natuurpracht van het Oosten vertoont zich toch langs dezen weg in hare weelderigste en bevalligste vormen. Het heeft iets uitnemend bekoorlijks, die eenvoudige bamboezen woningen der inlanders zoo beschaduwd en beschermd te zien, door vijgen- en tamarinden boomen; boomen, die den Maleijers heilig zijn, als hunne karbouwen en bemind als de hoog gekruinde kalappa's. Het heeft iets onuitsprekelijks bevalligs, het tooneel, dat zich voordoet, wanneer ge even buiten de grenzen der stad het oog laat blikken over die groenende

rijstvelden, die u overal omringen, die eene onafzienbare zee vormen, waaruit gij hier de ontelbare grafheuvels der Chinezen, ginds een kampong en elders een landhuis ziet verheffen, altijd bedekt en omringd met wat de plantengroei weelderigst en prachtigst aanbiedt, altijd aantrekkelijk door de veelsoortigheid van vormen, door rijk geschakeerd groen. Trotsche kokospalmen heffen de kruin omhoog en de waaijervormige bladen werpen eene breede schaduw op den landweg. De bananen ruisschen, de veelkleurige bloesems ademen welriekende geuren, het prachtige heestergewas verheft de kelken tusschen het loover van manga's en oranjeboomen. Hier bouwt de Javaan zijne hut en de Europeër zijn sierlijke villa. Spoedig echter heeft men 't laatste landhuis achter zich en de kegelvormige bergen blaauwen in 't verre verschiet. Nu wisselt de vlakte het bosch, houtgewas het rijstveld af; van de her- en derwaarts onder 't loover der palmen verspreide gehuchten bespeurt ge weinig tot ge Meester Cornelis, een door Chinezen en Javanen bewoond dorp nadert, en weldra ademen wij de gezonde, zuivere lucht van 't hoog gelegene Buitenzorg is.

Buitenzorg dankt zijne opkomst aan den Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem baron van Imhoff, die in 1743 het bewind aanvaardde om het in 1750 neder te leggen. Hij bouwde in dit door den Schepper zoo rijk gezegende en met natuurschoon zoo kwistig bedeeld oord, een lusthuis, in welks plaats Daendels en na hem Van der Capellen een paleis stichten, dat echter door de aardbeving van den 10den October 1834 geheel werd verwoest. Na dien tijd verrees echter weder een sierlijk, nieuw residentiepaleis, dat door zijne uitnemende architectuur aller bewondering opwekt. Buiten dit gebouw, verdient de Gouvernements plantentuin, waarin zich tusschen een bamboesboschje als

verscholen, tevens de doodenakker der Europesche bevolking van Buitenzorg bevindt, de meeste aandacht.

Voor wij aan dien plantentuin een bezoek brengen, willen wij allereerst onzen togt door het stadje voortzetten.

Het binnenrijden van Buitenzorg is reeds alleraangenaamst. Ons vierspan houdt even stil bij een hoog monument, opgerigt ter eere van hen, die in den Javaanschen veldtogt zijn gesneuveld. Regts, door eene lange laan, uitkomende op het paleis van den landvoogd, komt men aan de kazerne en officiers-woningen, door de palmen en tamarinde boomen van den Gouvernementstuin beschaduwd; verder aan de voornaamste wijk, waar de woning van den Adsistent-Resident gelegen is. Onder 't geboomte verscholen, duikt de nette kerk even tusschen 't groen op; iets verder rust ons oog op 't sierlijke societeitsgebouw, terwijl wij na weinige oogenblikken aan het heerlijk lief gelegene logement Belle-vue afstappen. Dit hôtel verdient zijn naam ten volle; uit den koepel en de veranda boeit ons het schilderachtig natuurtafereel, dat de hooge Salak en het dal aan zijnen voet te aanschouwen geeft. De klapperboomen staan in vollen bloei, en hun breede kruinen en afhangend gebladert beschaduwen de tallooze dorpen beneden den berg gebouwd; ginds wordt den blik door donkere wouden begrensd, hier krijgt ze vrije speelruimte over de vlakke rijstvelden heen, wat verder stroomt de kronkelende en in honderde bogten zich wringende rivier, wier ligtblaauw water met den azuren hemel in helderheid wedijvert. Van hier begeven wij ons naar de Chinesche wijk, die 't in levendigheid en druk handelsgewoel, aan den « soi-disant » Jodenhoek van Batavia niet gewonnen schijnt te willen geven. De kampong der inboorlingen vormt de derde wijk van Buitenzorg, zij onderscheidt zich door breede, welon-

derhoudene straten, en door nette houten huizen, wier erf door een bamboezen heining is afgebakend.

Men zegt ons, dat wie hier wandelen wil, den morgen voor zijne uitstapjes moet bezigen. De thermometer teekent dan meestal 65° Fahrenheit, en deze temperatuur is niet zoo afmattend en drukkend als later op den dag; met het vallen van den avond wordt het echter koeler en de luchtsgesteldheid meer aan het klimaat van Europa gelijk. Den eersten morgen begeven wij ons dus naar de *Kotta Batoe*, eene badplaats, aan wier blaauw en zwavelachtig water men een gezondheids bevorderende kracht toeschrijft; 't heilige graf van *Tjogrek;* het bevallig en heerlijk gelegen landgoed van den heer Weber, 't welk gij misschien reeds uit de beschrijving van Mr. Tollens in de *Warnasarie* van 1855 kent, zij geven ons telkenmale aanleiding tot een nieuw uitstapje, dat ons iederen dag een nieuw genot verschaft.

't Meest gaarne toeven wij echter in den Plantentuin, eene plek, die zoo Van de Cappellen voor de koloniën niets anders nuttigs en heilzaams had gewrocht, toch alleen reeds genoeg zou zijn, om zijn naam te vereeuwigen. Aangelegd in 1818, is hij onder het bestuur der verschillende landvoogden, telkenmale uitgebreid en beslaat nu eene oppervlakte van verschillende bunders. Een bevoegd schrijver noemt ze, en wij zeggen 't gaarne hem na: «Een lustoord, zoo als Europa er geen enkele aanwijzen kan.» De weelderigste plantengroei werd hier door kunst, door eene juiste opvatting van de eischen die de wetenschap en aesthetiek eene dergelijke inrigting stelt, door een goeden smaak, geleid en bevorderd: De namen van Blume en Reinwardt, die aan deze inrigting verbonden waren, behoeven dan ook alleen genoemd te worden, om te bewijzen aan welke goede handen de zorg voor den hortus

te Buitenzorg was toevertrouwd. De geheele archipel heeft haren cijns aan dit lustoord betaald. Alles wat de Molukken, Bengalen, Japan en de Sunda-eilanden, zelfs Nieuw-Holland prachtigs en weelderigs op haren rijken bodem zien wassen is hier vereenigd, en te midden van de slingerende boschaadjes, langs 't gloojend gebergte, zwerft men door een oord, aan welks heerlijke pracht het oog zich niet kan verzadigen.

Bovendien, ongeacht de zwoele, voor het ligchaam zoo weldadige atmosfeer, — getemperd als hier de keerkringshitte wordt door de nabijheid van den hoogen Salak, waarover immer een verfrisschend koeltje heengaat, — behalve dit alles trekt ons immer iets naar deze plek, dat bewijst hoe niet alleen het leven hier op aarde, onze ziel en zinnen geheel vervult, maar hoe wij ook hier gaarne nu en dan verwijlen bij de gedachte aan wat verder reikt dan de aarde, aan het onbekende land, dat ligt achter iederen oceaan, waar menigeen vóór ons naderde, maar waarvan niet één wederkeerde, om ons te onthullen, wat voor den sterveling immer verborgenheid was, en wel voor ieder verborgenheid zal blijven. Buitenzorg's plantentuin, bevat in haren omtrek, de laatste rustplaats van wie in zijne nabijheid leefden en werkten. Wij kennen geen oord, waar 't stof, dat tot stof wederkeerde, sluimert in liefelijker, rijker omgeving; menigmalen betrad onze voet eenen akker der dooden, maar nimmer één als dezen. Wanneer wij den terugkeer naar het oord onzer geboorte van God niet afbaden, als de vervulling van onzen diersten, meest innigen wensch, dan zouden wij 't liefst slapen op deze plek, waar reeds zoo menig Hollandsch geslacht zijne lievelingen eene laatste rustplaats bereid zag.

Wij gelooven niet dat iemand vóór ons dezen dooden-

akker beschreef, wie ons volgen wil op onze wandeling zal veelligt kennis maken met gedenkteekenen, die 't Parijsche « Père la Chaise » ten sieraad zouden wezen.

Allereerst rust ons oog op het eenvoudige, smaakvolle monument, waaronder de gade rust van den tegenwoordigen minister van Koloniën, Jan Jacob Rochussen, die van 1845—1851 de hooge waardigheid van Gouverneur-Generaal van Neêrlandsch Indië bekleedde. Onder het loof der ruischende bamboesbladeren en menigvuldige bloemen verborgen, verheft zich een gedenkteeken, dat uit Europa aangebragt, een sieraad van den Plantentuin mag worden genoemd. Aan de voorzijde heeft het een fraai wit marmeren bas-reliëf, een engel voorstellende, die een pas geboren kind met zich voert uit het graf, dat beiden zoo even schijnen te hebben verlaten. 't Is het beeld der moeder, die met haar kleine in den arm van de aarde hemelwaarts zweeft. Zoo verheven als het denkbeeld is, even heerlijk schoon is de bewerking. Treffend is de uitdrukking van meer dan aardsche gelukzaligheid op het gelaat der moeder, die als een kostbaren schat, hare kleine omklemd houdt. Dikwerf stonden wij op deze plek stil: vooral wanneer de avond viel en de zonnegloed aan den hemel wegstierf, om 't bleeke maanlicht vrije speelruimte te laten, haren rijkdom van zilveren stralen over 't grafteeken uit te spreiden, en nimmer wendden wij de schreden van dit graf, zonder ons nader tot den hemel en verder van de aarde te achten. De echtgenoot die, zoo men zegt, het denkbeeld aangaf, de kunstenaar die het uitvoerde, beiden hebben 't gevoeld en begrepen, hoe hier vooral de arbeid van menschenhand in overeenstemming moest worden gebragt, met wat de hand Gods schiep. 't Monument op mevrouw Rochussen's graf, is in volkomen harmonie met de

stille, dichterlijke, eenvoudige en toch majestueuse pracht van het oord waar haar stof rust.

Aan de achterzijde van het gedenkteeken, leest men in gouden en zilveren letters:

HIER LIGT BEGRAVEN

ELISABETH CHARLOTTE VINCENT,

ECHTGENOOT

VAN

JAN JACOB ROCHUSSEN.

ZIJ STIERF DEN 14DEN AUGUSTUS 1851
TE *BUITENZORG* AAN DE GEVOLGEN
VAN HARE VERLOSSING OP DEN
21STEN JUNIJ 1851 VAN EENE, BIJ DE
GEBOORTE OVERLEDENE DOCHTER.
HET WICHTJE RUST MET DE MOEDER
IN HETZELFDE GRAF, EN IS MET
HAAR IN DEN HEMEL VEREENIGD.

Verheven eenvoudigheid, een diep en innig gevoel van zijn verlies en opregte liefde tot zijne ontslapene gade, spreken uit deze woorden, die, even als het geheele gedenkteeken, zoo wel het hart als het kunstgevoel van den landvoogd eer aandoen.

Iets meer vooraan op onze linkerhand, verwijlen wij bij een ander grafteeken, 't welk wij niet zonder eerbied zijn genaderd. Het is geheel van wit marmer opgetrokken, en prijkt met eene eenvoudige lijkbus; onder een zwart ridderkruis leest men in letters van dezelfde kleur:

RUSTPLAATS
VAN
D. J. DE EERENS,
LUITENANT-GENERAAL,
GOUVERNEUR-GENERAAL
VAN
NEDERLANDSCH INDIË.
R. IN P.

Waardigheid en eenvoud zijn ook hier vereenigd. Beiden zijn in overeenstemming met de levenswijze en het karakter van den man, die hier rust. De Eeren's overleed te Buitenzorg, dat voor het eerst onder zijne regering een bezoek ontving van een vorst uit het huis van Oranje (Prins Hendrik), terwijl zijn bestuur tevens onvergetelijk is door eene schitterende overwinning op Sumatra.

Ter regterzijde van het graf van mevrouw Rochussen, leest men op eene eenvoudige zerk, een in de geschiedrollen van Neerland's Indië niet minder beroemden naam, die 't ons aanwijst waar het stof rust van

ZIJNE EXCELLENTIE
DEN VICE-ADMIRAAL
E. B. VAN DEN BOSCH,
IN LEVEN KOMMANDANT VAN
Z. M. ZEEMAGT IN OOST-INDIEN
EN INSPECTEUR DER MARINE,
OVERLEDEN TE BATAVIA
DEN 11 FEBR. 1851.

Onder het bestuur van dezen vroegeren Schout bij Nacht, later in het moederland Minister van Koloniën, had in 1848 de roemvolle expeditie naar Bali Beliley plaats. Daarbij

voerde hij in persoon het bevel over de zeemagt, die zulk een werkzaam en loffelijk deel aan dat wapenfeit nam.

Wij gaan de rustplaats van mevrouw ELIAS geboren SCHOLTEN VAN ASCHAT voorbij, om stil te houden bij de plek waar een verdienstelijk officier uit de dagen van den oorlog tegen Diepo Negoro begraven ligt. 't Is het graf van JOHAN ALPHONSE VICTOR DE STURLER, in leven ritmeester bij het regiment Husaren n°. 7, en gewezen adjudant van Z. E. den Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië. Hij overleed den 5den Julij 1836.

Verder op treffen wij een paar namen aan, die aan den tijd van het Engelsch bestuur in Indië herinneren; 't zijn die van den Gouvernement's Secretaris ADDISSON en den kapitein DRURY; de eerste overleed in 1815, de laatste in 1835 en schijnt zich dus, in weerwil van den overgang der koloniën onder Hollandsch bewind, daar te hebben gevestigd.

Naast de zerk, waaronder den in 1831 overleden, algemeen beminden Secretaris der Indische regering J. L. MOUTON rust, vinden wij een klein graf, waarop wij deze inscriptie lezen:

HIER LIGT BEGRAVEN
EEN DOODGEBOREN ZOON
VAN
JEAN CHRÉTIEN BAUD
EN
URSULA SUSANNA VAN BRAAM.
VERIJDELD WERD IN 't UUR VAN SMARTE,
DE ZOETE HOOP VAN 't MOEDERHARTE,
HET KNOPJE, DAT ONTSLOOT ZICH NIET,
HET GRAF ONTVING 't GEKNAKTE RIET.

Buitenzorg, den 23 Sept. 1834.

Ons bestek gedoogt niet, dat wij bij ieder monument of

bij iedere grafzerk stilstaan. Onder de velen onderscheiden wij dat, 't welk op last van den Gouverneur-Generaal Van der Capellen, ter eere van de hier vroeger of later begraven beoefenaars der wetenschappen werd opgerigt, waaraan zich waardiglijk aansluiten de zerken, waarop de namen gebeiteld zijn van Johannes Cornelis van Hasselt en Hendrik Kuhl, beide medicinae doctoren en slagtoffers van hunne ijverige pogingen tot uitbreiding der wetenschappen in Neêrlandsch Indië. Kuhl stierf den 14den September 1821 en Van Hasselt den 8sten September 1823.

De Adsistent-Resident Vosmaer, — broeder van den beroemden zeeman van dien naam, die zich op Celebes onderscheidde, waarom een der baaijen van dat eiland naar hem genoemd is, — overleed den 1sten November 1834, en ligt aan het einde van dezen doodenakker begraven.

Voorbij een kindergrafje, dat veelligt door de hand van treurende ouders met bloemen bestrooid is, voorbij de ingevallen zerken van twee dienaren der voormalige Oost-Indische Compagnie, komen wij aan het gedenkteeken, waaronder de gebroeders Van Angelbeek, beiden verdienstelijke ambtenaren onzer regering, en kort na elkander in jeugdigen leeftijd gestorven, zijn ter ruste gelegd. De oudste Van Angelbeek gestorven in 1825, was de laatste Hollandsche Secretaris van Malakka, daar na dien tijd deze bezitting in Engelsche handen overging.

De monumenten voor een dochter van den Gouverneur-Generaal De Eerens, en ter nagedachtenis van zekere mevrouw Gallois opgerigt, zijn nevens dat op het graf van een kind van den adjudant Vertholen, sieraden van deze begraafplaats. Het laatste vooral onderscheidt door de uitmuntende bewerking, die een liefelijk denkbeeld van de hand des kunstenaars ten deel viel. De voorstelling op een

kindergraf van een vlinder, die uit de rups zich ontwikkelt en ten hemel zweeft, is even diep gedacht als meesterlijk uitgevoerd.

Wij zouden hiermede onze wandeling langs de graven in den Plantentuin kunnen besluiten, ware het niet dat wij nog even wilden toeven bij een gedenkteeken, dat hoewel buiten de eigenlijke begraafplaats gelegen, toch aan eene ontslapene is toegewijd. Onder het hooge geboomte in de nabijheid der woning van den ijverigen hortulanus, verheft zich een uit wit marmer opgetrokken koepel, waarin een prachtig monument is geplaatst, waarop wij de volgende inscriptie lezen:

SACRED
TO THE MEMORY OF
OLIVIA MARIANNE
WIFE OF
THOMAS STAMFORD RAFFLES.
LIEUTENANT-GOVERNOR
OF JAVA AND ITS DEPENDENTIES
WHO DIED
AT
BUITENZORG
ON THE 26 NOVEMBRE 1841.
OH THOU WHOM NE 'ER MY CONSTANT HEARTH
ONE MOMENT HATH FORGOT
THO' FATE SEVERE HATH BID US PORT,
YET STIL — FORGET MY NOT.

Wij teekenen hierbij aan, dat Raffles ook op het kerkhof van Oud-Batavia te Faralurg zijne gade een grafteeken wijdde.

« Enkelen uit velen, » konden wij aan deze beschrijving

der begraafplaats van de aristocratie van Neêrlandsch Indië ten opschrift geven. Wat ons 't meest in 't oog viel, hebben wij opgeteekend, toch gingen wij nog veel, nog oneindig meer met stilzwijgen voorbij. Hoeveel hoop, hoe menig diep betreurd menschenkind is hier te slapen gelegd! Wie de omgeving van Buitenzorg als ambtenaar nadert, dien acht men op een hoogere sport van den ladder der fortuin. Wanneer er eens eene stemme uit deze graven kon opgaan, van hoe velen zouden wij 't niet vernemen, dat de dood hun noodzaakte af te dalen, toen zij naauw de eerste trede hadden beklommen. De bleeke koning der verschrikking is onbarmhartig, zijne zeis maait, ongeacht welke rijpe, vruchtdragende halmen hij afsnijdt. 't Moet zoo bitter zijn te sterven, als de zonne des roems of der welvaart eerst aan de kimmen is gerezen. Wie weet 't, hoe menige zerk zich hier sloot boven een hoofd, waarin de rijkste denkbeelden in 't belang van moederland en kolonie, slechts ten deele, maar toch heerlijk waren ontwikkeld om nimmer tot rijpheid te komen. Hoe menig geslacht zag zijne bekwaamste zonen den geboortegrond verlaten, dorstende naar roem, rijkdom en eer, hopende op eene wederkomst na jaren, wanneer het vreemde land hun zou gegeven hebben, wat zij droomden dat het hun waarborgen zou, om niets anders te vinden dan.... een vroeg en vergeten graf in Buitenzorg's Plantentuin.

Wij verlaten dit oord en keeren naar 't vriendelijk lagchende vlek terug, om ook weldra van daar henen te gaan, veelligt om nimmer er weder te keeren. Gaarne zouden wij in dit aardsch paradijs de jaren die God ons nog te leven gunt, doorbrengen; hier leven, onder dezen zwoelen hemel sterven, en een vredig graf onder de groene zoden en 't waringi-loover van den hortus; wij zouden 't hem

bijna kunnen benijden, wien de Voorzienigheid zulk een leven en zulk een sterven heeft voorbehouden. Noode zeggen wij 't heerlijk Buitenzorg vaarwel, om ook van de overige deelen van Java nog een vlugtig kijkje te nemen.

V.

Een beknopt overzigt van de overige voornaamste plaatsen op Java.

Wij meenen de lezers van ons boekske geen ondienst te doen, wanneer wij met een enkel woord melding maken van die plaatsen op Java, waar onze vrienden en bloedverwanten meestal als ambtenaren, of als deel uitmakende der krijgsmagt van onze koloniën gevestigd zijn. Ons bestek gedoogt niet, dat wij daaraan zulk eene ruimte wijden, als wij voor onze beschrijving van Oud- en Nieuw-Batavia en Buitenzorg meenden te mogen vragen; toch zouden wij onzen arbeid niet volledig, en aan het ons voorgestelde doel als niet beantwoordende, achten, wanneer wij zoo menige plek, waar wij met de gedachten, zoo gaarne bij onze lievelingen toeven, met stilzwijgen voorbijgingen.

Om zoo veel mogelijk eene geregelde volgorde bij onze schets te behouden, zullen wij de wettelijke indeeling tot leiddraad kiezen en u achtereen volgens naar de zeven en twintig verschillende residentien van Java heenleiden.

Van eene verdere beschrijving der residentien Batavia en Buitenzorg, kunnen wij ons thans ontslagen rekenen, en daarom verplaatsen wij ons in de mede op Java gelegene residentie *Bantam*. De gedaante van dit gedeelte van het eiland is zeer hoekig, uithoofde de zee er op verschillende

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

plaatsen diep landwaarts indringt en baaijen vormt, waar de schepen, welke voor Batavia bestemd zijn, gewoonlijk 't allereerst het anker uitwerpen; zoo als aan de zijde van straat Sunda, de Welkomst- en Meeuwenbaai. Voor een gedeelte is de grond hier laag, overigens bergachtig, welke afwisseling de heerlijkste valleijen vormt. De hoofdplaats dezer residentie is *Serang* of *Ceram*, een fraai vlek in eene vruchtbare vlakte gelegen. Deze plaats ligt twintig uren westwaarts van Batavia. Eene der meest bekende en meest bezochte gedeelten van Bantam, is de woonplaats van den Adsistent-Resident van Serang *Anjer*. 't Is gewoonlijk de eerste plaats waar de Europeër voet aan wal zet. Zoo als wij bij de beschrijving onzer uitreize reeds verhaalden, worden hier de brieven en depêches welke het schip voor Batavia medebrengt afgegeven, en diegenen welke de thuisreize aannemen voorzien zich hier van groenten, vruchten en gevogelte, terwijl door eene waterleiding van uit het gebergte deze plaats zulk uitmuntend drinkwater oplevert, dat de meeste schepen dit aan boord zoo kostbare vocht hier innemen.

De *Preanger Regentschappen* vormen de vierde residentie op Java. Zij is de grootste en men acht haar eene der schoonste en meest vruchtbare gedeelten van ons gebied in den Archipel. 't Is een prachtig, heerlijk bergland, waardoor zich eene menigte rivieren heenslingeren; de meest schilderachtige watervallen worden door hemelhooge vulkanen afgewisseld; rust het oog eene wijle op 't golvende koffij- of rijstveld, straks verliest zich de blik, waar wij staren in de diepte van een peilloozen afgrond; dan rollen de blaauwe, witgekuifde baren langs de boorden van een vlakken, lagchend groenen oever, waar achter sombere wouden zich uitstrekken, na eene wijle spatten zij uiteen

tegen de reusachtige rotsblokken, die als torens en kanteelen en onwinbare sterkten de kust omzoomen. De meest weelderige plantengroei van het oosten, 't meest trotsche, wilde natuurschoon, vormt dit oord tot een der prachtigste streken der aarde. De hoofdplaats *Tjanjor*, die meer door bevallige ligging dan door schoonheid van architectuur uitmunt, ligt zes en twintig uren van Batavia verwijderd. Op eene bevolking van bijna 800,000 zielen, treft men in de vijf regentschappen slechts het kleine getal van ruim 250 Europeanen aan. Der zake kundigen bevelen de vlakte van *Bandong* — tot het tweede regentschap behoorende — om verschillende redenen, vooral uithoofde van het klimaat en de vruchtbaarheid van den bodem, als een bij uitnemendheid voor een Europesche kolonisatie geschikt oord aan.

De vijfde residentie *Krawang* behoorde voor 1811, dus voor de Fransche invasie, tot de Preanger regentschappen. Een aanzienlijk gedeelte van den bodem is echter woester en minder vruchtbaar dan die van laatstgenoemden. De rijst en theecultuur vooral de laatste in de nabijheid van Wanasassa, is hier zeer aanzienlijk. Minder aangenaam is het ons te melden, dat de tijgers in grooten getale een goed deel dezer residentie bevolken.

De hoofdstad *Cheribon*, geeft haar naam aan de zesde residentie op Java, en ontleent dien weder aan de rivier waardoor zij bespoeld wordt, welke eigentlijk « garnalenwater » beteekent. De sage vertelt, dat op de plek waar thans Cheribon zich verheft, aan een Arabisch opperhoofd — den Sjeik Ibn Moelana — 't allereerst het bij den inlander op zoo hoogen prijs gestelde garnalenwater werd aangeboden, 't welk zoo zeer in den smaak van dezen vorst viel, dat hij ter eere van dien drank, de stad dezen naam gaf. Zij is op Hollandsche wijze met straten en

stegen gehouwd, dagteekent van het einde der 17de eeuw, en onderging vooral in de laatste jaren zulke aanmerkelijke verbeteringen wat de bouworde betreft, dat zij thans met regt eene fraaije en aangenaam gelegene plaats mag genoemd worden. Zij is goed bevolkt en heeft veel handel, terwijl de geheele residentie zich door eene ruime opbrengst van velerhande producten onderscheidt. In 1842 werd hier eene Christenkerk gebouwd, die voor Protestanten en Roomschen beiden bestemd is. Eene der bevalligste gedeelten van Cheribon is het oord, waar het door een der sultans in vroegere dagen gebouwde buitenverblijf «Soengi Ragi» gelegen is. Oorspronkelijk schijnt het voor een vrouwentimmer bestemd; zoo de oostersche autocraat hier de meest bloeijende schoonheden van den Archipel bijeen heeft verzameld, dan in waarheid, wist hij eene bevolkiug te kiezen, der weelderige plek waardig, waar zijn lustverblijf zich verheft.

De Adsistent-Resident bewoont *Indramajo*, een vlek, waar een fort is opgetrokken en waar zich een haven bevindt, in welks nabijheid de lief gelegene Boompjeseilanden zich in de rivier uitstrekken, die niet zelden den zeeroovers van den Archipel tot schuilplaats dienen.

De residentie *Samarang*, is het eerste gewest van Midden-Java. De grond is hier wel hoog en heuvelachtig, doch niet zoo dat die bergachtig mag genoemd worden. Toch schuilen er vele vulkanische stoffen in den bodem, die bij wijlen tot zonderlinge natuurverschijnselen aanleiding geven. Aan de kust heerscht gewoonlijk eene buitengewone hitte, in het binnenland is het klimaat echter gezond, zelfs dusdanig voor den Europeaan geschikt, dat deze residentie aan een aanzienlijk getal troepen als verblijfplaats wordt aangewezen.

De stad *Samarang* is de hoofdplaats dezer in vier afdeelingen gesplitste residentie. Hier is de zetel van het tweede geregtshof en het tweede militaire kommandement op Java. Zij is voor den handel, vooral voor dien op Borneo, uitmuntend gelegen.

De stad zelve heeft veel van eene Europesche landstad, en bestaat uit digt aan elkander gebouwde straten, waar eenige aanzienlijke gebouwen, de deftige burgerhuizen nu en dan afwisselen. Midden door de hoofdstraat ligt de groote postweg op Java, 't welk niet weinig tot een dagelijksch wederkeerend gewoel en eene drukke beweging toebrengt. De Protestantsche kerk is in een smakeloozen stijl opgetrokken, iets dat men wel gereedelijk toestemmen zal, wanneer men weet, dat zij in 't midden een koepel en aan iedere buitenzijde een toren heeft. De buitenstad is heerlijk schoon gelegen; zij strekt zich langs den Bodjongschen weg uit en wordt de Europesche wijk genaamd. Hier vindt men ook het residentiehuis, een deftig gebouw, waar vroeger den te Samarang gevestigden Gouverneur van Java's noord-oostkust zijne woning had.

De kampong der Chinezen doet alweder voor de Jodenbuurt van Batavia in druk handelsgewoel niet onder. Samarang is rijk aan liefdadige gestichten, vooral is het weeshuis der Hervormde Gemeente, 't welk voor de verpleging van 300 kinderen op eene uitmuntende wijze is ingerigt, opmerkelijk. Men leidt de knapen, die hier hunne opvoeding ontvangen, tot handelsbedienden of voor het leger op. Ook de Catholijken hebben hier een weeshuis.

Verder zijn het hospitaal en het invalidenhuis voor Europesche soldaten een bezoek overwaardig. De vrijmetselaars hebben hier eene loge; de societeit en eene schouwburg veraangenamen het gezellig verkeer. Vroeger was

hier eene militaire school gevestigd, die echter tien jaren na de oprigting werd opgeheven. De in 1837 gebouwde citadel, is een meesterstuk van militaire bouwkunde.

Tot de residentie Samarang behoort het vlek *Salatiga*, waaraan zich de historische bijzonderheid vastknoopt, dat op den 18den September 1811 de gouverneur-generaal Jansens hier het verdrag teekende, waarbij Java en aanhoorigheden aan Engeland werden afgestaan.

Wij gaan, om niet al te uitgebreid te worden, de residentiën *Pekalongan*, *Tagal* en *Bagalen* met stilzwijgen voorbij, om van het vruchtbare en rijke *Banjoemaas* u alleen te verhalen, dat hiertoe het vlek *Tjilatjap* behoort, waar jaarlijks eene menigte Hollandsche schepen eene rijke lading koffij innemen, om regtstreeks van hier de thuisreize weder aan te nemen. Dat dit vroeger alleen door zeeroovers bewoonde en den schepeling onveilige oord, weder in eene voor het moederland winstgevende plek hervormd is, heeft men aan koning Willem I te danken, die de kust versterken en hier pakhuizen bouwen deed.

De schilderachtig gelegene residentie *Kadoe*, bevat o. a. het vlek *Magelang*, waar op den 1sten April 1830 de bekende Diepo Negoro door den luitenant-generaal Merkus de Kock werd gevangen genomen, een feit, dat het einde van een vijfjarigen met afwisselend geluk op Java gevoerden oorlog, ten gevolge had.

Wij zijn nu met onze beschouwing aan *Djocjocarta* of *Mataram* genaderd. Dit gebied behoort eigenlijk tot een der beide Javaansche vorstenlanden, en de sultan heet een zelfstandig heerscher, hoe wel hij zich niet eene handeling mag veroorloven, zonder eerst den Nederlandschen resident geraadpleegd te hebben. Djocjocarta zelve is eene morsige, onregelmatig gebouwde en alles behalve fraaije stad.

Alleen de zoogenaamde groote straat, waar immer eene drukke beweging heerscht, mag men van dit algemeen vonnis van smakeloosheid uitzonderen. Niets is hier voor den Europeër merkwaardiger dan de kraton of het paleis van den sultan. Dit gebouw maakt een langwerpig vierkant uit van 1200 ellen lengte en 800 ellen breedte, en heeft dus bijna een uur in omtrek. De sterkte — want dien naam verdient de reusachtige steenmassa te dragen — is door een muur van vijf ellen dikte omgeven, waarop zich torens, wallen en bolwerken bevinden, en waar achter eene breede gracht stroomt. Is men eens binnen den muur en over de gracht, dan zou men meenen zich in eene stad uit een tooversprookje verplaatst te zien. Overal ziet men huizen, 't eene al grilliger en zonderlinger opgetrokken dan het andere, en van eene zoo wijd uiteenloopende bouworde bewijs gevende, als voor 't paleis van een keizer, en de stulp van zijn minsten vassaal gewoonte pleegt te zijn. Deze gebouwen worden afgewisseld door tuinen, jagtvelden, bosschen, vijvers en andere waterplassen, en gij kunt u een denkbeeld maken van de beweging, die binnen deze ommuurde veste heerscht, wanneer gij weet dat ze door ruim 10,000 menschen bevolkt is. Laat ik u als eene curieuse bijdrage tot het leven in dezen kraton nog verhalen, dat behalve de Europesche eerewacht, die ons gouvernement aan dezen sultan heeft toegevoegd, hij er zich zelf nog eene gekozen heeft uit een zeker aantal bevallige jonge meisjes, die met eene lans, slagzwaard en pistool, ter verdediging van hunnen heer, gewapend zijn. Deze nieuwe soort van militairen, levert den vorst in den regel ook de stoffe, waaruit een oosterling zich een harem vormt.

Geheel het land van Djocjocarta is bedekt met de ruinen, die de eeuwen op een hebben getast. Bijna iedere plek

getuigt van dien grooten, magtigen kunstenaarsgeest, die leefde in de borst van den Hindo of van den Buddhistischen priester van den voortijd. De bouwvallen van prachtige tempels, de reusachtige beelden der afgoden liggen tusschen 't zand der vlakte en de bremstruiken aan den voet der bergen verspreid. De aarde schudde zoo menigmalen op hare grondvesten, om te vergruizelen en in een te doen storten wat de gloeijende vuurzee gespaard had, die uit de ingewanden der vulkanen omhoog geheven, alles dreigde te bedelven, wat ooit menschenhand ter eere van een heidensch bijgeloof wrocht. Wie nu toeft in zoo menig verlaten oord, hem is 't, alsof de geest Gods zweeft over de vlakte, luide het predikende, dat zoowel als al dat oude is voorbijgegaan, ook het huidige eenmaal zulk eene toekomst tegemoet gaat. Hier vooral rijst de vraag naar 't «wanneer» in 't harte van den christendenker op. Wanneer zal de tijd komen, dat alle godsdiensten der aarde zich zullen oplossen in de vereering van dat éénige hoogste Wezen, wiens dienst aan vormen, noch instellingen gebonden, uit zich zelf elk denkbeeld aan eene aanbidding in een tempel met handen gemaakt, zal verwijderen, omdat de geest, die 't alles bezielen zal, dan ieder zal hebben doordrongen van de waarheid, dat een Hem geheel en al toegewijd menschelijk hart, in den prachtigen tempel der natuur tot Zijne waarachtige kennisse opgeleid, het den Schepper aller dingen alleen waardige heiligdom is.

Wanneer wij ons vervolgens in de geheel door bergen ingeslotene residentie *Soeracarta* verplaatsen, bevinden wij ons in eene landstreek, die door vruchtbaarheid en rijke productie niet alleen, maar ook door eenen in Indië zoo zeldzamen industriëelen geest, bij zijne inlandsche bevolking zich onderscheidt. De rijst- en koffij-cultuur mag er

door den rijkdom van den bodem en uithoofde van 't gemakkelijk vervoer langs de rivier de Solo, zeer opmerkenswaardig zijn, Soeracarta deelt die meerendeels met geheel Java, maar zelden zal men ergens als daar, den inboorling zoo bekwaam zien in eenig kunstwerk of ambacht. Hier vindt men ijzer-, goud- en zilversmeden, koperslagers, geweer- en slotenmakers, schrijnwerkers, zadelmakers enz., die allen hun vak in den grond verstaan, zelfs zoodanig dat sommige hunner producten als meubels, rijtuigen, glaswerk enz., naar de overige plaatsen van den Archipel worden uitgevoerd. Soeracarta zou dus niet ten onregte den naam van de eerste fabriekstad van de koloniën mogen voeren.

De geest van den inboorling is hier echter minder goed, dan die in andere residentien. Een kundig schrijver van den tegenwoordigen tijd noemt hen «verwaand en onverdragelijk» en vertelt, «dat het volksgeloof, Soeracarta den zetel van kunde en geleerdheid meent.»

De voornaamste plaats van dit in vier districten verdeeld landschap is *Solo;* zij is eene der meest bevolkte steden van Java, en telt meer dan 100,000 inwoners. De Nederlandsche resident bewoont hier een prachtig buitenverblijf. Men vindt er eene nieuwe Protestantsche kerk en goede scholen.

Wij mogen bij residentien *Japara*, *Rembang*, *Madion*, *Patjietan* en *Kedirie* niet stilstaan, als niets bevattende, wat ook in de overige landschappen niet in meerdere of mindere mate zou kunnen aangetroffen worden, en vestigen daarom liever voor eenige oogenblikken onze aandacht op de in het moederland nog al eens genoemde stad *Soerabaïja*, de hoofdplaats van de residentie van dien naam.

De bodem is hier heuvel- en bergachtig, hoewel bij wijlen vlak, maar over 't algemeen vruchtbaar en rijk aan natuur-

schoon. De beide voornaamste rivieren van Java, de Solo en de Kedirie slingeren zich door de lage gedeelten van dit landschap, 't welk overal bebouwd en in cultuur gebragt is, het regentschap Djapang ten deele uitgezonderd.

Soerabaija is de derde stad op Java en volgt in rang op Samarang. Uithoofde van hare gunstige ligging, achten sommigen haar de eerste zeeplaats van het eiland. De stad is door de Kedirie — hier de gouden rivier genoemd — in twee helften verdeeld, die door middel van eene brug verbonden zijn. De kolossale regeringsgebouwen, de scheepstimmerwerven en de fraaije woningen der ambtenaren en van den handelstand bevinden zich aan de eene zijde, terwijl de Javaansche en Chinesche kampongs zich aan de andere bevinden. De ruime, altijd veilige baai vormt hier een haven, waar zelfs oorlogsschepen ankeren. Uit dien hoofde acht men die de beste van Java, en beschouwt ze als depôt der marine van het hoogste gewigt. Soerabaija is de stapelplaats voor den koophandel van geheel Oost-Java, en onderhoudt meerendeels het handelsverkeer met China, de Molukken en de overige gedeelten van den Archipel. Protestanten en Roomsch Catholijken beide, bezitten hier fraaije kerkgebouwen; in 1848 deden de belijders van den Islam er eene prachtige, met twee minarets voorziene moskee bouwen. Bovendien heeft Soerabaija goede lagere scholen, een schouwburg, munt en weeshuis en alle de rijksinrigtingen voor de militaire dienst. Op twee palen afstands — te Sempang — ligt in een der heerlijkste oorden van Java, een sierlijk paleis tot buiverblijf van den gouverneur-generaal, tijdens zijn oponthoud in deze residentie bestemd.

De tweede stad van dit landschap is *Grissee*, in vroegere eeuwen de meest handeldrijvende plaats van geheel Oost-

Java, thans, zoo al niet in verval, dan toch in de dagen van haren minderen bloei, al heerscht er nog immer veel handelsgewoel en vertier. Grissee maakt op den Hollander geheel en al den indruk van eene zeeplaats of havenstad van het moederland. Tot het gebied der residentie Soerabaija, behoort benevens eenige kleinere, ook het eiland *Madura*.

Ten noordwesten van laatstgenoemde plaats ligt de residentie *Passaroeang*, waarop vooral de stad van dien naam belangrijk is, kunnende zij tot een der liefst gelegene en meest aangename steden van Java gerekend worden. Verder vindt men daar *Malang*, de hoofdplaats van 't meest rijke koffijdistrict van het eiland.

De laatste residentie op Java draagt den naam van *Bezoekie*, en is een der meest bergachtige landen van den Archipel. Deze hoogten zijn meestal uitgebrande kraters of ten deele nog vuurspuwende bergen. De hoofdstad heeft eene goede reede, waarvan echter door de schepen weinig gebruik wordt gemaakt, hoewel zij vooral gedurende den oost-moesson eene zeer veilige ligplaats aanbiedt.

Voor wien de natuur lief heeft behoort in weerwil van het minder gezonde der luchtstreek de mede bij deze residentie ingelijfde stad *Banjoewangie*, tot de meest aangename verblijfplaatsen onzer Oost-Indische bezittingen. Aan den ingang van straat Bali gelegen, is ze aan de landzijde geheel door bergen omgeven, die het schilderachtige dal als insluiten. Vroeger was Banjoewangie eene zelfstandige residentie, voornamelijk tot ballingsplaats voor de misdadigers in de kolonien bestemd, die hier voor de koffij- en pepercultuur in dienst werden gesteld.

De hoofdplaats van het derde regentschap op Bezoekie

is *Probolingo*, eene stad, die goeddeels haar oorsprong ontleent aan de oprigting van een fort, ter beteugeling van de inlandsche vorsten, die door hunne strooptogten den omtrek onveilig maakten, daargesteld. 't Sierlijke nieuw gebouwde residentiehuis is in een der heerlijkste oorden van dit landschap gelegen.

Voor zoo verre Java. Wij kunnen van dit aardsch paradijs niet scheiden, zonder de woorden van sir Raffles tot de onze te maken, die ergens zegt:

«Java is oneindig bekoorlijker dan Italië of Cyprus; het groen bezit hier eene frischheid en eene verscheidenheid van gedaante, benevens eene weelderigheid, waarvan men zich in de gematigde luchtstreek geen denkbeeld kan vormen, terwijl het betooverende lommer van onze lente slechts een flaauw en gebrekkig afbeeldsel geeft, van het natuurschoon dat Java ons aanbiedt.»

VI.

Eenige bladzijden uit het schetsboek van een oud Indisch officier.

I.

Ik bevond mij volgens gewoonte, des namiddags ten drie uren op het bureau der genie, in ons kampement te Ambarawa, toen het eensklaps zoo donker werd, dat wij allen onzen arbeid moesten staken. Ik begaf mij naar buiten, en ontdekte over het voor ons liggende gebergte een digte zwarte wolkenmassa, die met een onstuimige

drift in de rigting van ons kampement werd voortgestuwd. Deze neêrzetting — want een anderen naam mogt zij niet dragen — was in een vlakte gelegen, die van alle zijden door hemelhooge bergen was ingesloten. Op den oogenblik dat de wolken zich als aan elkaâr sloten, om boven ons hoofd als een zwarten, reusachtigen sluijer te vormen, stak de wind op en eene hoos brak los, die in een enkel oogenblik, liever met de snelheid des bliksems, de daken der kazernen, loodsen en huizen ophief en in de lucht slingerde. Ieder kwam, door den angst gedreven, naar buiten, maar daar men nergens eenig voorwerp meer vond, waaraan men zich vastklemmen kon, werd men ter aarde geworpen of op een verren afstand langs den grond geslingerd. Nadat de hoos eene aanzienlijke verwoesting in het kamp had aangerigt en eenen hevigen brand had doen ontstaan, nam zij hare rigting door de rijstvelden, waar zij de geheele te velde staande oogst ter neder en het water der nabij zijnde rivier hoog in de lucht opwierp; daarna streek zij langs de woning van den kolonel, die op eene paal afstands van ons kamp was gelegen, rukte die, hoe hecht en sterk ook gebouwd, geheel omver; het daar naast gelegene verblijf van den adjudant V. S., werd tot op de grondvesten als afgesneden, terwijl zij vervolgens een diep en uitgestrekt bamboeswoud geheel uit elkander slingerde, zoodat de boomen tot op twee à drie minuten afstands verspreid lagen. De schade hierdoor veroorzaakt kon aanzienlijk worden genoemd; alles wat tot het bureau der administratie behoorde, zoowel als de kaarten en teekeningen der genie lagen langs den weg verstrooid, en waar het bij gedeelten later werd teruggevonden, was alles voor een goed deel onbruikbaar geworden. Van de meubels en levensbehoeften, zelfs van de koffers die in het huis van

den adjudant V. S. aanwezig waren, werd nimmer iets teruggevonden, men veronderstelt dat dit alles door de hoos in de nabij zijnde rivier geworpen en door den stroom medegevoerd is; naderhand vond men den degen van genoemden adjudant geheel aan stukken geslagen, op een verren afstand zijner woning; twee soldaten, die niet schielijk genoeg hunne kazernen hadden kunnen verlaten, vonden wij onder de balken verpletterd, en verscheidene mijner manschappen hadden sterke kneuzingen bekomen. De kolonel had te paard willen stijgen, om op het gezigt van den brand zich naar het kampement te begeven, doch niettegenstaande het paard door twee oppassers werd vast gehouden, was hem dit onmogelijk, daar de sterke wind, den krachtvollen man telkenmale uit den zadel tilde; in een oogwenk was ons goed gebouwd en heerlijk schoon gelegen kamp geheel onkenbaar geworden; alle officiers-woningen waren deerlijk beschadigd en alles wat uit bamboes opgetrokken was, in de lucht geslingerd of na luttel seconden door den brand in den asch gelegd; men schreef de oorzaak van den brand toe aan de omstandigheid, dat men juist op den oogenblik waarop de hoos losbrak, in de gaarkeukens der soldaten met het gereed maken der middagspijzen bezig was.

. . . . . .

II.

Nadat deze windhoos ons geheel kampement bijna vernield had, werd alles weder sterker en hechter herbouwd, de daken der huizen werden allen met sirappen voorzien, het kamp was met eene gracht van achttien voeten breed afgegraven, en buiten de gracht met dikke waroeheesters beplant, zoodat, wanneer de beide poorten gesloten waren, onze neêrzetting bijna geheel ontoegankelijk was. In het

midden lag eene breede straat aan welks regterzijde de societeit en de uit zwaar hout opgetrokkene officiers-woningen zich bevonden; elke woning had eene voor- en achtergalerij, ruim en breed, door eene vestibule verbonden, zij bevatten vier kamers van twintig voeten in 't vierkant, benevens eene opene plaats, waar men de noodige stallen, keukens en nevengebouwen aantrof. Aan 't eind stond het bureau der genie, de woning van den majoor, benevens zeven houten loodsen voor kazernen en timmermans werkplaatsen bestemd. Eindelijk vond men achter deze een stal voor zestig buffels, de keuken voor het garnizoen, benevens eene geheel uit steen gebouwde smederij en het magazijn waar de materialen en gereedschappen geborgen waren. Even buiten het kamp bevonden zich een vijftigtal bamboezen huizen, tot woningen voor de werklieden ingerigt, en op een 1/4 paal afstands van de steenbakkerij gelegen, die eene groote uitgestrektheid besloeg. Alles was nu — zoo als bij vele kampementen in Indië het geval is — zoowel tot ons gemak als tot genoegen ingerigt; in de societeit hadden wij eene billard en eene goed overdekte, ruime kegelbaan, en achter iedere officiers-woning een fraaijen tuin, waar ieder wedijverde de schoonste en rijkste bloemen en gewassen te kweeken. Dagelijks ontvingen wij bezoek van de «beau monde» uit Samarang en omliggende plaatsen, en wij zagen ons door het welingerigte onzer woning, in staat gesteld deze te logeren en op fatsoenlijke wijze te onthalen.

Niets ontbrak ons, en in waarheid wij moesten bekennen dat voor den oogenblik ons niets te wenschen overbleef. Deze vreugde was echter van korten duur, want op den 11den Junij 1835, brak er in ons kamp een fellen brand uit, die geen steen op den anderen liet, en na weinige

uren ons niets meer dan een puinhoop te aanschouwen gaf.

. . . . . .

III.

Deze brand was voor niemand noodlottiger dan voor mij. Het kamp was om zoo te zeggen het werk mijner handen, 't was onder mijn toezigt en ingevolge mijne bevelen opgebouwd, en dag noch nacht had ik mij rust gegund, om de mij opgedragene taak zoo veel mogelijk naar den wensch mijner chefs te volvoeren. Verbeeldt u, hoe veelvoudig mijne bezigheden waren. Ik had vele administratieve werkzaamheden, moest het toezigt houden over het ontvangen en verwerken van verscheidene duizende mudden kalk, millioenen steenen, honderde boomen, die allen onder mijn opzigt moesten gezaagd worden, 't beheer der smederij, in een woord alles wat tot het bouwen eener vesting en hare omgeving behoort, was aan mijne zorg toevertrouwd. Ik had vijftien honderd werklieden, (waaronder de helft «kettinggangers», — tot dwangarbeid veroordeelden —) onder mijne bevelen, het toezigt over hunne voeding, levenswijze en gedrag; een en ander spande mij dusdanig in, dat niet alleen mijn geheele gestel, maar voornamentlijk mijne oogen er onder leden. Deze laatste gingen dusdanig achteruit, dat ik genoodzaakt werd binnens huis te blijven, en mij in docter's handen te stellen.

Op den avond van dien noodlottigen hierboven vermelden 11den Junij, had men mij juist bloedzuigers aan de oogen geplaatst, en ik bevond mij in een warm bad, toen men eensklaps «brand!» riep; de glazen deuren mijner woning sprongen door de hitte des vuurs open; ik hoorde de vlammen in 't rond gieren en meende hunne gloeijende tongen houtwerk en geboomte te zien lekken, schroeijen en al-

waren ze door dien vurigen adem gedood, verpletteren en ter aarde werpen. Nimmer, zelfs niet in 't heetst van den slag, op 't hoogst van een gevecht, woonde ik een dergelijk verschrikkelijk en verwoestend tooneel bij. Mijne bedienden schenen op niets als op 't redden mijner goederen bedacht, en ik hoorde de officieren in het kamp roepen en bevelen geven, om zoo mogelijk den voorraad in het magazijn in veiligheid te brengen. Weldra hoorde ik mijne bedienden niet meer, mijn roepen om hulp was te vergeefs geweest, ik was alleen. Door de felle hitte, die door deuren en ramen mij te gemoet kwam, vermoedde ik dat het gevaar zeer nabij moest zijn; ik rukte het verband van mijne oogen, de bloedzuigers hadden hunne taak vervuld en het bloed liep mij langs het gelaat; toch, in weerwil van het dubbele levensgevaar dat ik nu liep, moest ik een goed heenkomen zoeken. Nadat ik voor de eerste maal een blik naar buiten had geworpen, sloot ik onwillekeurig de oogen voor het felle licht, dat mij van alle zijden omgaf. Alles stond in ligt laaije vlam; weldra kon mijn verzwakt, nu ook door bloedverlies uitgeput gezigt, niets meer onderscheiden, van lieverlede sloten zich mijne oogen langer en langer, eindelijk kroop ik op handen en voeten onder 't gekraak van het rondom mij gloeijende houtwerk, het achterste gedeelte mijner woning uit naar de plaats. Ik kwam in de nabijheid der stalling teregt; de karbouwen en buffels brulden, de paarden trappelden en trachten zich door slaan en stooten te bevrijden; hier achtte ik mij het allerminst veilig en moest toch, het kostte wat het wilde, een goed heenkomen zoeken. Nu kroop ik langs de waroe heining, waardoor mijn erf van dat van mijnen buurman gescheiden werd; daar vernam ik tot mijn geluk, de tred van een Javaan. Ik riep hem toe en hij kwam onmiddelijk

bij mij. Hem vragende waar hij heen ging, gaf hij ten antwoord, dat hij een mijner staljongens was, die naar zijn verblijf was teruggekeerd, om zoo mogelijk nog zijn door hem achter gelaten Tampo Tidor (slaapmatje met kussen) te redden. Ik beval hem dit maar zoo spoedig mogelijk weg te werpen en liever eene poging te wagen tot redding van mij, zijn hulpeloozen meester. De trouwe jongen, ik zag 't hem aan, zou 't gaarne doen, maar hij wist er geen middel op. Toch bleef hij in mijne nabijheid. Toen het gevaar hoe langer hoe meer nabij kwam, stelde ik hem voor, mij door de gracht heen op den grooten weg buiten het kamp te brengen. Onmiddelijk was hij bereid de proef te wagen. Hij nam mij bij de hand, bragt mij bij de gracht, waarna ik mij langs den oever in het water liet glijden. Hij bleef mij ter zijde, terwijl ik aan zijn arm de dertig pas breede, gelukkig alleen met modder gevulde gracht doorwaadde. Eindelijk bereikten wij de overzijde en kwamen tusschen de zware waroe-heesters, welke de huisjes der werklieden beschaduwden, te regt. Ook deze waren reeds aan het branden geraakt. Nu spanden wij alle onze krachten in, om eene opene plaats te bereiken; te midden van de brandende struiken, van de gloeijende vuurmassa, waarin de daken dier kleine, nette woningen waren gewikkeld, baanden wij ons een doortogt; eindelijk na een kwartier, dat zoo wel den Javaan als mij eene eeuwigheid toescheen, waren wij veilig, want wij hadden den grooten weg buiten het kamp bereikt. Overal rondom ons was deze met de koffers en goederen der officieren bedekt, die door de oppassers bewaakt werden; de Javaan bemerkte er spoedig een mijner onderhoorigen onder, die ook, met wat mijne tilbare have was, hier eene veilige wijkplaats vond. Ik vroeg den inlander onmiddelijk, «waarom hij mij had ver-

PERPUSTAKAAN NASIONAL

laten?» Als eenig antwoord wees hij op mijne goederen. Op dien oogenblik was mij zijne bedoeling nog niet zeer duidelijk. Ik herhaalde dus mijne vraag, en op zeer lakonische wijze informeerde hij mij toen: «dat hij 't voor den eersten pligt van een bediende hield, in geval van nood voor de bezittingen van zijnen meester zorg te dragen.» Hij had wat het mijne was gered, en meende het zijn taak bij mijne koffers te blijven waken, tot ik zelf de zorg daarvoor op mij kon nemen. Nu deed ik er 't zwijgen toe, want zoo is de Javaan, houw en trouw, wanneer gij eens zijne welwillendheid of vriendschap hebt gewonnen; deze was echter niet diepdenkend genoeg om te begrijpen, dat zijn zieke meester, wanneer hij door gemis aan hulp in de vlammen was omgekomen, weinig genot van zijne goederen meer hebben zou. Eindelijk naderde mij iemand, die zoodra hij mij bemerkte, mij om den hals viel en luide zijne vreugde te kennen gaf, dat hij mij gevonden had. 't Was de heer B. een der geëmploijeerden van mijn bureau, hij verhaalde mij dat alle officieren op eene plek in de nabijheid van het kamp vereenigd waren en men mij alleen miste. Dadelijk waren er eenigen uitgegaan om mij te zoeken, iets dat zeer moeijelijk viel, daar in dien tusschentijd de kettinggangers eene poging tot ontvlugting beproefd hadden, van welke reeds eenige door het cordon schildwachten, 't welk men om het brandende kampement heên had geplaatst, waren doorgebroken, gewapend als zij waren met bijlen en messen, die zij in de brandende gebouwen hadden buit gemaakt. Militaire pligt had dus reeds eenigen genoopt de poging tot mijne redding op te geven, en men meende mij reeds een slagtoffer van 't nog immer met woede voortwoedende element. Na geduldig, zonder den hulpvaardigen vriend te zeggen, welke pijnen ik leed en

hoe 't met mij gesteld was, dit verhaal te hebben aangehoord, verzocht ik den heer B. mij naar de meest nabij staande dessa te geleiden, 't welk hij mij echter afried en als zeer gevaarlijk voorstelde, daar hij meende dat verscheidene der gevlugte kettinggangers zich in de dessa zouden bevinden. Ik gaf echter mijn plan niet op, daar de hevige pijn aan mijne oogen en eene zware koude door mijn geheele ligchaam, — een gevolg van het ter halver lijve doorwaden der gracht, — gevoegd bij een brandenden dorst mij noodzaakten eene schuilplaats te zoeken. Eindelijk gaf hij toe en geleidde mij naar de dessa in de hut van een Javaan. Ik ontdeed mij dadelijk van mijne kleederen; de brave inlander wikkelde mij in een ouden deken en ik lag mij, zoo goed en zoo kwaad als het ging, op den grond te rusten. Dien nacht had ik een hevige koorts, de oogen gloeiden mij in het hoofd, 't zweet liep tappelings langs mijn gelaat, 't eene oogenblik meende ik te sterven onder de hand Gods, 't andere onder de hand der menschen, wanneer ik de vlugtende kettinggangers langs de stulp hoorde heensluipen. Eindelijk kwam de dag en met haar week een goed deel mijner vreeze. Mijne kameraden kwamen mij bezoeken, weinig tijds na deze de geneesheer; ik zag 't aan zijn gelaat dat mijn toestand hem ongerust maakte. De bekwame arts had zich dan ook niet vergist, want nadat ik onmiddelijk in een draagstoel naar het hospitaal te Salatiga vervoerd was, kwam ik daar aan, om weken te zweven op de grens van leven en dood, een toestand, die, toen 't stervensgevaar week, door een die niet minder pijnlijk was werd gevolgd, want gedurende twintig maanden miste ik het zintuig des gezigts.... mijne oogen hadden in dien vreesselijken avond en nacht te veel geleden.... ik was blind.

VII.

Eenige wenken omtrent het leven en de levenswijze in Indiën.

Wie zich naar Java, in welke betrekking dan ook, begeven wil, moet zoo veel mogelijk aanbevelingsbrieven zien te verkrijgen. Is dit voor een jong mensch, die zich in het moederland in eene vreemde stad vestigt, reeds eene behoefte, hoe veel meer hier, waar 't oude «onbekend maakt onbemind» nog ten volle in toepassing wordt gebragt. Geen wonder dan ook, dat men er hier aan hecht, daar zoo velen, helaas! nog jaarlijks den grond hunner vaderen verlaten, die 't land onder de keerkringen slechts naderen, om daar een leven ten einde te brengen, dat veelligt hier met schuld begon, om daar met misdaad te eindigen. Zoo 'n aanbevelingsbrief is ook meestal een introductie, die den nieuweling als lid in een fatsoenlijk gezin doet opnemen. En dat is vooral hier veel waard; alles is ons vreemd, zeden, gewoonten, levenswijze, zelfs het dagelijksch gebruik van dagelijksche behoeften; men moet hier leeren als een kind, om later zelfstandig te kunnen handelen en na eenigen tijd op eigen wieken te drijven. Men is in Indië gastvrij, weken en maanden wordt men dikwerf als de vriend des huizes in een gezin opgenomen, en wanneer men 't begeert en onze positie gevestigd is, vindt men dikwerf gelegenheid zich kost en inwoning, b. v. voor honderd gulden 's maand's bij een der Hollandsche ambtenaren te koopen. Dit is vooral voor een jong, ongehuwd mensch verre verkiesselijk boven een eigen huishouden, en vooral boven het verblijf in een logement, dat meestal alleen voor de noodwendigste behoeften met vijf gulden daags moet betaald worden. Wie

met een klein kapitaal, stellen wij drie à vier duizend gulden, zich naar Java begeeft, die dus den tijd heeft om te wachten, dat zich iets voor hem opdoet, die toegerust is met de noodige kennis, vooral met die der talen of handels- en administrative wetenschappen en vooral door krachtige aanbevelingsbrieven aan invloedrijke personen bewijst, dat de goê gunst der magthebbenden niet aan een onwaardige verspild is, hij zal niet lang naar eene betrekking of eenige nuttige en voordeelige bezigheid behooren om te zien.

De dagverdeeling in Indië verschilt niet veel van de onze, men gaat te acht of negen uren — zoo spoedig men 't maar eenigzins bekostigen kan, schaft men zich eene bendy en een klein Javaansch paard aan — naar het kantoor of bureau, 't welk men te vier of vijf uren verlaat, om thuis komende zijn diner te vinden. Dit middagmaal heeft veel overeenkomst met het onze, de aardappelen mogen er wat minder, de rijst wat meer overvloedig wezen, de vruchten mogen in kwistiger aantal en in keuriger soorten, dan in het moederland op het dessert prijken, men mag er de kerry en sommige toespijzen wat meer dan aan moeders tafel, tot toebereiding der spijzen gebezigd zien, 't onderscheid is echter niet groot genoeg, om ons op dit punt over eene te groote verandering van levenswijze te kunnen beklagen. Na het diner plaatst men zich met eene geurige cigaar onder de veranda, over dag slapen is geen bepaalde noodzakelijkheid, ook niet eene gewoonte van allen, 't gaat hiermede als bij ons, die 't voor zich nuttig, noodig of aangenaam acht doet het, wie nog niet tot de overtuiging van die behoefte kwam, maakt er natuurlijk geen gebruik van. De avond is gewijd aan het gezellig verkeer, men legt bezoeken af of ontvangt ze; wanneer het duister valt — Indië kent bijna geene schemering — worden de carcel-

lampen ontstoken, en eene wandeling op dat uur langs de buitenverblijven van Rijswijk of Weltevreden, biedt een tooverachtig, schitterend tafereel aan; door de breede geopende deuren stroomt het licht, en werpt zijn gloed over het lagchende groen van de tuinen, men hoort de stemmen der vrolijke, opgeruimde gasten, de zilveren toonen der muzijk — muzijk en zang zijn eerste vereischten om in de cercles der «beau monde» van Batavia een welkome gast te wezen — op de vleugelen van 't nachtelijk koeltje gedragen, ruisschen u in 't oor, vrolijk gelach, gejuich, dartel spel, de meest opgewonden dans kenmerken dezen zamenkomsten; na den afloop der zaken werpt men in Indië de zorg van de schouders, en leeft geheel voor het gezellig verkeer, voor het genot der gezelschappen, dat den balling uit zijn vaderland, 't gemis der nabijheid van wat zoo na hem aan 't harte ligt, moet vergoeden.

Voor twee zaken dient hij, die in Indië in de gezelschappen wordt toegelaten, zich te wachten, het gebruik van verhittende dranken en het spel. Wat men zeggen moge, hoe men deze meening, dwaselijk genoeg, telkenmale tracht te bestrijden, de uitwerkselen van rhum, arac of ander geestrijk vocht, zijn in die warme streken nog oneindig noodlottiger dan onder ons meer kil klimaat. Het spel is eene hartstogt, waaraan men hier in 't bijzonder vrije speelruimte laat. Vooral de nieuw aangekomene is dit af te raden. Men speelt op Java goed en hoog; men ontziet zich zelfs niet onder vrienden, bloedverwanten en bekenden om grof geld te spelen en een of twee bankjes van vijf en twintig gulden op een avond te verliezen of te winnen, wekt in 't minst geen bevreemding of opzien.

Wanneer men den avond niet in den gezelligen kring doorbrengt, is het Waterloo-plein te Weltevreden de ver-

zamelplaats der «beau monde». Wilt gij eene populaire voorstelling op kleine schaal, eilieve, verbeeldt u dan een Woensdagavond in 't Haagsche bosch, op die vriendelijke zomeravonden, als 't in de nabijheid der societeit zoo regt levendig en prettig is. Toch misten wij hier een Dunckler en zijne kapel, hoewel de militaire muzijk in den regel weinig te wenschen overlaat.

Het schouwburgbezoek is hier eene der voornaamste uitspanningen. In vroegere jaren werden, bij gemis aan een vast gezelschap, door liefhebbers ettelijke voorstellingen gegeven, waaraan het opschrift boven den ingang van het gebouw zijn oorsprong te danken heeft: «Si desunt vires, tamen est laudanda voluntas». (Ook bij gebrek aan krachten is de goede wil te prijzen.) In de laatste jaren echter heeft zich hier een troep Fransche tooneelisten gevestigd, die de in het moederland meest gevierde opéra's en vaudeville's ten tooneele voeren.

Het is zeer te bejammeren, dat in Indië de openbare, zelfs de huiselijke godsdienst, zoo al niet in minachting is, dan toch opvallend wordt verwaarloosd. De kerken staan meestal ledig; wat men «godsdienstig leven» noemt, wordt hier slechts bij enkelen, ten minste niet bij de meerderheid aangetroffen. Dat de nieuweling zich vooral wachte dit voorbeeld te volgen, of aan eenige neiging tot dit verzuim toe te geven. Wel kan deze algemeene kwaal, voornamelijk toegeschreven worden aan de onophoudelijke en rustelooze zorg voor het tijdelijke, die misschien weinig tijd, om op hoogere belangen indachtig te wezen, overlaat; doch hoe men zijne zaken ook behartige, laat men toch immer een enkel uur van den dag uitkoopen, om zich met de dienst van zijnen God bezig te houden. 't Zal vooral den nieuweling bewaren voor moedeloosheid, die bij een heimwee naar het moederland dikwerf zoo spoedig den meest

opgeruimden, den meest levenslustigen overvalt. Wanneer al het nieuwe hier niet nieuw meer is, dan rijst zoo spoedig de gedachte aan het vriendelijk te huis zijner jeugd bij hem op; «een baarsch stootje» noemt het de oudgast; de ervaring bewijst het hoe 't niet zelden een «stoot» is, die 't geluk van een geheel menschenleven verwoest. De schaduwzijde valt zoo spoedig in het oog, en wanneer men dan niets heeft om zich aan vast te klemmen dan de wereld alleen, wanneer daar geen hoogere en meer krachtige steun ons blijft, dan die van menschengunst en vriendschap, dan ontzinkt zoo spoedig den meest levenslustigen de kracht, die door de wereld nimmer, door het ootmoedig gebed tot God altijd kan worden opgewekt.

Al dient men zich overal voor schulden te wachten, allermeest hier. Niet, dat men hem, die in eenige betrekking geplaatst is, niet gaarne en dadelijk helpt, maar de Chinees en misschien ook wel de vriend of de meer zuinige en spaarzame collega is listig en sluw en tien á vijftien percent zijn renten, die men buiten de wet om, wel eens van den om geld verlegen Europeaan, voor de bewezene hulp eischen durft. Wil men bij de kwistige en alles behalve goedkoope levenswijze in Indië een goed financier en zelfstandig man blijven, één denkbeeld blijve levendig bij den nieuweling, het vaste doel om na volbragten dienst-tijd, als een vermogend en geëerd man naar het moederland weder te keeren.

Een bedaarde, degelijke, verstandige levenswijze, in één woord, de levenswijze die een wel opgevoed man en een christen past, is de beste waarborg om in Indië te slagen, om daar gelukkig te zijn en om, zoo God 't gehengen wil, in latere jaren in het oord onzer geboorte nog eenige jaren rustig te leven en in vrede te sterven.

PERPUSTAKAAN NASIONAL

VIII.

Besluit.

«*Sparsa coëgi*» schreven wij aan het hoofd dezer bladen. «De verspreiden hebben wij verzameld.» Zoo dit vlugtig boekske de gedachten eener moeder kan vestigen op het oord, waar de jeugd van haar lieveling voorbijgaat; zoo het geschik is om hem, wiens bestemming daar heen leidt, eenig denkbeeld te geven van de plek, waar hij weldra zich vestigen en menig jaar van zijn leven doorbrengen zal; zoo 't den oudgast het verledene met zijn lief en leed op eene niet onaangename wijze in herinnering kon brengen, dan gelooven wij, dat de arbeid aan 't verzamelen van deze verstrooilingen gewijd, geen geheel nuttelooze of onvruchtbare zal zijn geweest.

Maart 1857.

AANTEEKENING.

Ten einde de naamlijst der Gouverneurs-Generaal van Neerland's Indië op pag. 44 zoo veel mogelijk volledig te maken, voegen wij daaraan bij deze de volgende bijzonderheden toe, die den schrijver eerst na het afdrukken van die bladzijde ter kennis kwamen:

Geboorteplaats van den Gouverneur-Generaal:

Van de Capellen	Utrecht,
Merkus de Kock	Heusden,
Du Bus de Ghisignies	Doornik,
Dominique Jaques d'Eerens	Alkmaar
Pieter Merkus	Naarden,
Jan Jacob Rochussen	Etten bij Breda.

NG.

erneurs-Generaal van
l mogelijk volledig te
de volgende bijzonder-
na het afdrukken van

ur-Generaal:

. . . Utrecht,
. . . Heusden,
. . . Doornik,
. . . Alkmaar
. . . Naarden,
. . . Etten bij Breda.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

SUHAIMI